

PSİKOLOJİ VE BİLİM

Psikoloji insanoğlunun tarih boyunca merak ettiği ve cevap aradığı birçok sorunun 19. yüzyıl gelişmeleri birlikte sistematik gözlemler ve ölçümler ile ilişkilendirilmesine bağlı olarak bilim dalı haline gelmiş ve felsefi bir süreç olmaktan çıkmıştır. Böylece insan davranışına ilişkin açıklamalar öznel yargı ve değerlendirmelerden bağımsız bir şekilde yapılabilir hale gelmiş ve daha genel geçer bilgiye ulaşma imkânı doğmuştur. Bu süreç tam olarak 19. yüzyılın sonlarına denk gelmektedir ve kökleri Alman bilim adamı W. Wundt tarafından yapılan çalışmalara dayanmaktadır. Wilhelm Wundt Leipzig Üniversitesinde kurmuş olduğu ilk laboratuvar ile insan davranışına ilişkin olarak sistematik gözlemler gerçekleştirmiş ve psikolojinin bilim dalı haline gelmesine ciddi katkılar sağlamıştır. Bu yönüyle psikolojinin kurucusu olarak bilinir.

PSİKOLOJİ NEDİR

Psikoloji “davranışın ve zihinsel süreçlerin bilimsel olarak incelemesi” şeklinde tanımlanmaktadır. Psikolojinin tanımından da anlaşılacağı üzere üç ana kavram ön plana çıkmaktadır. Bunlar; davranış, zihinsel süreçler ve bilimsel yöntemdir. Davranış, psikolojinin üzerinde durduğu ana kavramdır ve davranış organizmanın çeşitli uyaranlar karşısında ortaya koymuş olduğumuz görünen ve açık olan eylemlerimizin ve tepkilerimizin tamamını içermektedir. Davranışlar doğuştan getirilen, geçici ve öğrenilmiş olmak üzere üç kategoriye ayrılmaktadır. Zihinsel süreçler ise, genel olarak düşünme, algılama, hissetme, yorumlama, karar verme, rüya, unutma, bellek, hatırlama, hayal etme, güdülenme vb. birçok süreci içermektedir ve bu süreçler esasen insan davranışının altında yatan ana unsurları oluşturmaktadırlar. Bilimsel yöntem ise, nesnel bir şekilde sistematik gözlemler yapmaya ve ispatlanabilir-tekrarlanabilir bilgiye ulaşmak için kullanılan temel inceleme yöntemi olarak tanımlanmaktadır ve bilimin özünü oluşturmaktadır. **PSİKOLOJİNİN AMACI NEDİR?**

Psikoloji diğer bilim dallarının olduğu gibi öncelikle üç amaca hizmet etmektedir. Bunlar;

1. İnsanlığın karşıya kaldığı problemlere çözüm üretmek,
2. İhtiyaçların karşılanmasına yönelik yollar veya yeni teknik ve olanaklar geliştirmek ve
3. İnsanların merak duygusunu tatmin edecek olanaklar sağlamaktır. Buna ek olarak psikolojinin kendi içerisinde de dört ana amaca hizmet ettiği söylenebilir. Bunlar;

1. Davranışın ne olduğunun tanımlanması,
2. Davranışın nedenlerinin açıklanması,
3. Davranışın tahmin edilmesi,
4. Davranışın kontrol altına alınmasıdır.

TEMEL PSİKOLOJİ AKIMLARI

Yapısalcılık: Psikolojinin kurucusu olarak kabul edilen Wundt'un yetiştirdiği bir öğrencisi olan Titchener tarafından ortaya konulmuş olan bir akımdır. Titchener, kimyadan esinlenerek zihni ve bilinci kendisini oluşturan elementlere ayırma çabası içine girmiş ve her bir deneyimin kendi içinde duygulara ve duyumlara bölünebileceğini iddia etmiştir. Titchener psikolojinin ana inceleme konusunun zihnin ve bilincin yapısını incelemek olduğunu öne sürmüştür. İşlevselcilik: Zihnin yapısını değil de doğasını ve işlevlerini anlamının psikolojinin temel konusu olması gerektiğini ileri süren bir yaklaşımdır. Bu noktada yapısalcılara bir tepki olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Spencer'in öncülük ettiği bu akım, evrim teorisinden de önemli oranda etkilenmiştir. Spencer davranışı “organizmanın yaşayabilmek için çevresine uyum sağlamakta ihtiyaç duyduğu şeylerin evrimsel bir göstergesi” şeklinde bir tanım yapmış ve bu yönüyle davranışın aslında zihnin ve bilincin bir işlevi olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Davranışçılık: Yapısalcılık ve işlevselciliğin psikolojinin bir bilim dalı olarak gelişmesine önemli düzeyde katkısı olmasına karşın 20. yüzyılın hemen başında ortaya çıkan Davranışçılık akımı psikolojinin bilim kimliği kazanmasında asıl rolü üstlenmişlerdir. Öncülüğünü Watson ve Pavlov'un yapmış olduğu davranışçılık akımı, bilinç ve zihin gibi soyut kavramların psikolojinin inceleme konusu olamayacağını ileri sürerek yalnızca ölçülebilir ve gözlemlenebilir süreçlere odaklanmak gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Psikanaliz: 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan ve Sigmund Freud tarafından ortaya atılan Psikanaliz, psikolojiye bakış açısını kökten değiştiren ve psikolojinin çalışma alanlarına ilişkin bakış açısını ve vizyonunu genişleten ve birçok psikoloji akımının da ortaya çıkmasına zemin hazırlayan kişilik ve psikoterapi kuramı olarak görülebilir. İnsan davranışlarının sadece bilinçli farkındalığa dayanmadığını aynı zamanda bilinçdışı süreçlerinde davranış üzerinde belirgin bir etkisinin olabileceğini ileri sürmektedirler. Gestalt Psikolojisi: Kelime

anlamı olarak “bütün, form ve konfigürasyon” gibi anlamlar içeren geştalt akımı, bir bütünün kendisini oluşturan parçaların toplamından daha farklı ve daha fazla anlamı olduğunu ileri süren ve Almanya’da ortaya çıkan bir yaklaşımdır. Temelde algı ve algılama süreçleri üzerine odaklanmışlardır.

PSİKOLOJİNİN ÇALIŞMA ALANLARI

Günümüzde psikolojinin çalışma alanları oldukça çeşitlenmiştir. Bunlar arasında Klinik psikoloji, psikiyatri ile iç içe olan ve psikolojik rahatsızlıkların tanı ve tedavisine odaklanan psikoloji alanıdır. Endüstri psikolojisi, bireyin iş ortamına yerleşmesinden, iş uyumu ve verimliliğine veya makineleşme sürecinin insan üzerindeki etkilerine odaklanan bir yaklaşımdır. Bilişsel psikoloji, bilinç, zihin, zekâ, bellek, öğrenme, unutma, hatırlama, algılama, dikkat vb. konular da deneysel ve teorik çalışmalar yürüten psikoloji alanıdır. Okul ve eğitim psikolojisi, çocukların okula uyumlarından, öğretmen niteliklerine ve eğitim öğretim süreçlerinden müfredat içeriklerine kadar çok geniş bir alanda hizmet yürütmektedirler. Okullarda rehberlik servislerinin yerine getirdiği işlev özellikle bu alana girmektedir. Sosyal psikoloji, psikoloji ve sosyolojiyi bir araya getiren ve bireyin sosyal ortamlarda diğerleri ile etkileşime girmesine bağlı olarak ortaya koyduğu tepkileri ve bu tepkilerdeki değişimi inceleyen psikoloji alanıdır. Danışmanlık psikolojisi, hasta tanısı almış olan bireylerden ziyade uyum problemi yaşayan veya karar verme zorluğu ile karşı karşıya olan bireylere ihtiyaç duydukları psikolojik desteği sağlama işlevini yerine getirmeye dönük bir psikoloji alanıdır. Günümüzde eğitimden, endüstriye ve aile danışmanlığına kadar çok geniş bir alanda gelişim ve faaliyet göstermekte olan bir psikoloji alanıdır. Kişilik psikolojisi, bireylerin kendilerine özgü kişilik yapısı geliştirmelerinde kalıtsal faktörlerin, hormonal faktörlerin ve sosyal çevrenin etkisinin ne olduğu ve hangi dönemde kişilik gelişimini etkilediklerine odaklanan ve kişilik değişimi ve gelişimini ele alan bir psikoloji alanıdır. Deneysel psikoloji, insan davranışın altında yatan temel ilkeleri bulmaya ve anlamaya yönelik çalışmaları kapsamaktadır. Çoğunlukla duyum, algı, öğrenme, bellek, itaat, sosyal davranış ve kısmen de olsa kişilik ve davranış bozuklukları deneysel psikolojinin çalışma alanlarına girmektedir. Gelişim psikolojisi, İnsan gelişiminin tüm aşamalarını, döllenmeden başlayarak ölüme kadar geçen sürede ele alan ve temel gelişim süreçlerini ve ilkelerini belirlemeyi ve gelişimi etkileyen faktörleri ortaya çıkarmayı amaçlayan bir alandır. Fizyolojik psikolojisi ise, insanın anatomik yapısı üzerine odaklanan ve bu amaçla beyin yapısı ve işlevlerini açıklamaya çalışan, sinir sistemi ve davranış arasındaki ilişkileri belirlemeye odaklanan bir alandır.

GELİŞİM

Gelişim psikolojisi döllenmeden başlayıp bütün yaşam boyunca devam eden psikolojik ve fiziksel işlevlerde meydana gelen değişimleri açıklamaya çalışan bir psikoloji alanıdır. Bu alanda çalışan gelişim psikologlarının görevi organizmanın zaman içinde neden ve nasıl değiştiğini keşfetmek, gelişimle ilgili özellikleri açıklamaktır. Araştırmacılar bireylerdeki farklı yeteneklerin ve işlevlerin ilk ne zaman ortaya çıktığı dönemleri incelerler. Bu yeteneklerin nasıl değiştiğini gözlerler. Temel önerme, insan doğasının tüm yönlerinin bütün yaşam boyunca gelişip değiştiğidir. İnsan gelişimi çok yönlü ve karmaşık bir süreçtir. Bu süreç içerisinde birey çeşitli gelişimsel dönemlerden geçer. Gelişim psikolojisi, bireylerin yaşam boyunca geçirdiği değişimleri betimleme, açıklama ve aynı zamanda bireyler arasındaki değişim, benzerlik ve farklılıkları inceler. Gelişimle ilgili özellikler şu şekilde sıralanabilir: “Gelişim yaşam boyudur. Gelişim çok boyutludur. Gelişim çok yönlüdür. Gelişim esnekler. Gelişim bilimi çok disiplinlidir. Gelişim bağlamsaldır. Gelişim büyüme, sürdürme ya da kaybın düzenlenmesini içerir. Gelişim biyolojik, kültür ve bireyin ortak ürünüdür.” Gelişim söz konusu olduğunda gelişimsel değişimleri yorumlamak için üç önemli konu vardır. Bunlar;

(1) Gelişim sürekli bir açılım mı yoksa süreksiz aşamalar mıdır?

(2) Bir model gelişimin tüm yönlerini belirleyebilir mi, yoksa farklı yönler temelde birbirinden farklı modeller mi gerektirmektedir?

(3) Kalıtım ve çevrenin gelişimin seyrini belirlemedeki görece önemi nedir? Gelişimde farklı bakış açıları vardır. Bunlar; tarihsel, evrimsel, normatif ve ekolojik bakış açılarıdır. Gelişimle İlgili Temel Kavramlar Büyüme: Bedenin boy ve ağırlık yönünden artışı, organların belli bir düzeye gelinceye kadar geçirdikleri biçim, hacim, ağırlıkla ilgili değişimlerdir. Büyüme niceliksel bir değişimdir. Gelişim: Öğrenme, yaşantı ve olgunlaşma sonucunda bireyde görülen düzenli ve sürekli değişikliklere gelişim denilmektedir. Bu üç özelliğin-öğrenme, yaşantı ve olgunlaşmanın- etkileşimi sonucunda gelişim gerçekleşir. Gelişme: Gelişim süreci sonunda ortaya çıkan ürünler gelişme olarak nitelendirilebilir. Olgunlaşma: Vücut organlarının ve sistemlerinin kendilerinden beklenen işlevleri yerine getirebilecek düzeye gelmesi için geçirdiği biyolojik değişimdir. Bu değişimde öğrenme etkili değildir. Örneğin; bir çocuğun bisiklet sürebilmesi için bacak kaslarının yeterli olgunluğa erişmesi. Hazırbulunuşluk: Bir öğrenme etkinliğine başlarken bireyin taşıdığı tüm özelliklerdir. Bir öğrencinin öğrenmeye hazır olduğunu gösterecek en önemli belirtiler olgunlaşma, ön bilgi ve motivasyon olsa da öğrencinin yaşı, sağlık durumu, zekası, tutumları, ilgileri vb. pek çok faktör de hazırbulunuşluğun göstergeleridir. Dönem: Gelişim psikolojisinde dönem kavramı belirli yaşlarda ayırıcı özellikleri olan aşamaları anlatmak amacıyla kullanılır. Belirli zaman dilimleri içinde belirli özellikler öne çıkar. Bazı özelliklerin öne çıktığı bu gelişim aşamasına dönem denir. Kritik Dönem: Belli davranışların, belli dönemlerde kazanılması gerektiğine dair bir kavramdır. İnsan hayatında bazı uyarıcıların en güçlü etkiye sahip olduğu zaman dilimleri vardır. Bu dilimlerde bir takım fizyolojik, psikolojik ve kültürel olaylar gelecekteki gelişim üzerinde çok etkilidir.

Tarihsel Zaman Etkisi: Bir tarihsel zaman diliminin teknolojik, kültürel, ekonomik, siyasi vb.

özellikleri itibarıyla o dönemin kuşaklarının gelişimleri üzerinde anlamlı etkisinin olduğu durumu ifade eder. Öğrenme: Öğrenme bir yaşantı sonucunda zihinsel simge veya bağlantılardaki uzun süreli

değişiklik olarak tanımlanmaktadır. Yaş: Yaş sadece takvim yaşı olarak değil, aynı zamanda biyolojik

yaş, psikolojik yaş ve sosyal yaş olarak da kavramsallaştırılmaktadır. Biyolojik yaş, kişinin biyolojik

sağlığının yaşıdır. Biyolojik yaşı belirlemek, kişinin hayati organlarının işlev görme kapasitelerini

bilmeyi gerektirir. Psikolojik yaş ise aynı kronolojik yaşta diğer bireylere kıyasla bir bireyin uyum

sağlama kapasitesidir. Sosyal yaş bir kişinin yaşıyla bağlantılı olan sosyal rolleri ve beklentileri ifade

eder. Gelişim Görevleri: Her gelişim döneminde ve normal gelişim sürecinde bireyin gerçekleştirmesi

beklenen belli davranışlar, kazanması gereken belirli beceriler ve özellikler vardır. Gelişim görevleri

olarak nitelendirilen bu davranış, beceri ve özellikleri Havighurst değişik dönemlerde sınıflamıştır.

Gelişimi Etkileyen Etmenler Gelişimi etkileyen etmenler, kalıtım ve çevredir. Çevre ise doğum

öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası olmak üzere 3 bölümden oluşmaktadır. Doğum öncesi gelişimi

etkileyen faktörler; annenin kullandığı ilaçlar, beslenmesi, herhangi bir stres durumuna ya da herhangi

bir travmaya maruz kalması, geçirdiği hastalıklar, annenin duygu durumu ve hamilelikte sigara, alkol

ya da uyuşturucu kullanması olarak özetlenebilir. Doğum sırasında gelişimi etkileyen faktörler; fetüsün

oksijensiz kalması, düşürülme gibi çeşitli travmalara maruz kalınması, enfeksiyona yol açabilecek

kötü çevre koşullarında doğum yapılması, kordon dolanması ve forseps ve vakum uygulamaları olarak ifade edilebilir. Doğum sonrasında gelişimi etkileyen faktörler ise; anne baba tutumları, bireyin ailedeki doğum sırası, sosyo-ekonomik gelir düzeyi, kültür, beslenme, kazalar, geçirilen hastalıklar, iklimler olarak özetlenebilir.

Gelişimin Temel İlkeleri

Gelişimin Temel İlkeleri:

- (1) Gelişim, kalıtım ve çevre etkileşiminin ortak bir ürünüdür.
- (2) Büyüme ve gelişme baştan ayağa ve içten dışa doğru gerçekleşir.
- (3) Gelişim genelden özele doğru olur.
- (4) Gelişim sürekli ve belirli aşamalarda gerçekleşir.
- (5) Gelişim değişik alanlarda nöbetleşe devam eder.
- (6) Gelişim dönemler halinde oluşur.
- (7) Gelişimde bireysel farklılıklar vardır.
- (8) Gelişimde kritik dönemler vardır. Gelişim Dönemleri Biyolojik, bilişsel ve sosyo-duygusal süreçlerin karşılıklı etkileşimiyle insanın yaşam dönemleri ortaya çıkar. Gelişim dönemi bir kişinin yaşamında belirli özelliklerle tanımlanan bir zaman dilimine işaret eder. Gelişim genellikle dönem kavramıyla birlikte kullanılmaktadır. En çok yapılan sınıflamaya göre gelişim dönemleri, bebeklik, ilk çocukluk, orta ve son çocukluk, ergenlik, genç yetişkinlik, orta yetişkinlik ve yaşlılıktır.

FİZİKSEL VE PSİKOMOTOR GELİŞİM

Gelişim, döllenme ile başlayarak ölüme kadar devam eden bir süreçtir. Gelişimin birçok alanı bulunmasına karşın gelişim denilince akla ilk gelen alan büyüme, olgunlaşma, öğrenme ve yaşantı sonucu bireyde gözlenen nitelik ve nicelik yönünden değişiklikleri ifade eden fiziksel gelişim alanıdır. Fiziksel gelişim alanı, özellikle niceliksel olarak değişimlerin en fazla yaşandığı gelişim alanı olarak karşımıza çıkmakta ve diğer tüm gelişim alanlarının temelini oluşturmaktadır. Fiziksel gelişim alanı, bedensel gelişim ve devimsel gelişim olmak üzere iki alt gelişim alanına ayrılmaktadır. Bedensel gelişim ağırlıklı olarak, beden oranı ve görünümde meydana gelen niceliksel değişimleri ifade ederken devimsel gelişim, beden ve sinir sistemindeki gelişmelerin sonucu olarak organizmada istemli hareketlerde gözlenen niteliksel ilerlemeler olarak tanımlanabilir. Fiziksel gelişim döllenme ile birlikte başlayarak bütün bir yaşam boyu devam eden ve belli dönemlerde oldukça hızlı ve belli dönemlerde de oldukça yavaş ilerleyen sürekli bir gelişim alanıdır. Bedensel Gelişim Bedensel gelişim, diğer bütün gelişim alanlarının temelinde yer alan bir gelişim alanıdır ve bütün gelişim alanlarının bir ön koşuludur. Bedensel gelişim yalnızca beden organlarının boy, kilo ve hacim olarak artışını değil, aynı zamanda bu vücut organlarının kendilerinden beklenen fonksiyonları yerine getirebilecek duruma gelmelerini de kapsamaktadır. Bedensel gelişim denilince akla gelen öncelikli kavramlar arasında boy, kilo, iskelet, kas, sinir sistemi, iç salgı bezleri ve sindirim sistemi gibi yapılar gelmektedir. Psikomotor Gelişim Psiko-motor ve hareket anlamlarına da gelen devimsel gelişim bedenin denetim altına alınması yoluyla amaca uygun fonksiyonel hâle getirilmesi olarak tanımlanabilir. Bedenin söz konusu anlamda fonksiyonel olarak kullanılabilmesi gelişimin büyüme, olgunlaşma ve hazırbulunuşluk gibi birçok ön koşulunun yerine getirilmesine bağlıdır. Devimsel gelişimin temeli reflekslere dayanmaktadır. Birey dünyaya ilk geldiğinde refleksler dışında herhangi bir harekete sahip değildir. Ancak gelişme, olgunlaşma ve hazırbulunuşluğun bir sonucu olarak amaca yönelik eylemler için beden kontrol altına alınmaya başlamaktadır. Devimsel gelişim kaba motor beceriler ve ince motor beceriler olmak üzere iki alt kategoride ele alınabilir. Kaba motor beceriler, yürüme, koşma, yuvarlanma, eğilme vb. vücudun bir bütün olarak hareketlerini kapsamaktadır. İnce motor beceriler ise özellikle üç ay civarında olgunlaşmaya bağlı olarak ortaya çıkan ve çocuğun vücut organlarını amaçlı olarak kullanmasına yönelik tepkileri içermektedir. İnce motor kasların gelişimi ile bilişsel gelişimin özellikle sinir sistemindeki gelişim arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır ve el göz koordinasyonu bu gelişim için önemli bir ön koşul görevi taşımaktadır.

FİZİKSEL GELİŞİM DÖNEMLERİ

Doğum Öncesi Dönemde Bedensel ve Devimsel Gelişim

Doğum öncesi gelişim önemli oranda kalıtım ve çevrenin etkisi altındadır. Bununla birlikte doğum öncesi dönemde annenin fiziksel ve duygusal durumu da çocuğun fiziksel gelişimi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bunun yanı sıra hem döl yatağının iç çevresinden, hem de dışarıdan gelen etkiler de yine çocuğun gelişimini etkilemektedir. Doğum öncesi dönemde annenin aldığı ilaçlar, beslenme durumu, içki, sigara gibi alışkanlıkları, psikolojik durumu, kan uyuşmazlığı ve diğer bazı sebepler doğum öncesi fiziksel gelişimi etkiler. Doğum öncesi gelişim dönemi kendi içerisinde zigot evresi, embriyo evresi ve fetüs evresi olmak üzere üç ana evreye ayrılmaktadır. Bütün vücut organlarının gelişimini tamamlaması ve fonksiyonellik kazanması fetüs evresinde gerçekleşmektedir. Bebeklik Döneminde Bedensel ve Devimsel Gelişim Bebeklik dönemi doğumdan başlayarak yaklaşık olarak iki yaş civarına kadar geçen dönemi kapsamaktadır. Bebeğin ilk 28 günlük sürecine yeni doğan denir. Bebekler bu süreçte sadece ışığı ve gürültüyü ayırt edebilirler. Çevrelerine karşı ilgisizdirler ve başlarını dik tutamazlar. Bebeklik dönemi doğum sonrası dönemde fiziksel gelişimin en hızlı olduğu dönemdir. Bebeklik döneminde genel olarak baş vücudun diğer organlarına göre daha büyüktür ancak ilerleyen aylarda dengelemeye doğru gitmektedir.

İlk Çocukluk Döneminde Bedensel ve Devimsel Gelişim

Üç altı yaş arasındaki dönemi kapsayan bu gelişim alanı bir önceki döneme kıyasla daha yavaş seyreden bir fiziksel gelişim sürecine sahip olmakla birlikte hâlâ hızlı bir gelişme süreci yaşanmaktadır. Bu dönemde çocuk fiziksel olarak önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Artık yürüyebilmekte, koşabilmekte, ellerini kullanarak bilinçli eylemler yapabilmekte ve dönemin sonuna doğru koşup zıplayabilmektedir. Bebeklik döneminde göze çarpan bir durum olan baş çevresi büyüklüğü sorunu önemli oranda ortadan kalkmış ve çocuğun genel görünümü dengeli bir konuma kavuşmuştur.

İkinci Çocukluk Döneminde Bedensel ve Devimsel Gelişim

Genel olarak yedi ile on bir yaş aralığını kapsayan bu gelişim döneminde fiziksel gelişim önceki yıllara göre önemli oranda yavaşlamıştır, ancak devam etmektedir. Bu dönemde iskelet sisteminde meydana gelen gelişmeler ön plana çıkmaktadır ve motor becerilerde önemli oranda iyileşmeler gözlenir. Bu dönem içerisinde çocuğun sinir sistemi artık gelişimini tamamlamıştır ve buna bağlı olarak özellikle ince motor kaslarda önemli gelişmeler gözlenebilir. Bu dönem çocuğun hem kaba motor becerilerini hem de ince motor becerilerini kullanabileceği ve geliştirebileceği çok sayıda olanak içermektedir. Çocuğun okul ortamında bulunması ve sosyal çevresinin genişlemesine bağlı olarak tepkileri de çeşitlenmekte ve gelişme göstermektedir.

Ergenlik Döneminde Bedensel ve Devimsel Gelişim

Yaklaşık olarak on iki ile on sekiz yaş aralığını kapsayan bu dönem fiziksel ve devimsel olarak oldukça hızlı ve gelişme ve değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Ergenlik dönemi, erinlik ile başlayıp yetişkinliğe kadar süren ve çocukluk ile yetişkinlik arasında bir geçiş dönemini oluşturmaktadır. Ergenlik bireyin cinsel olarak olgunlaştığı ve cinsel kimliğin kazanıldığı bir gelişim evresidir. Doğal olarak bu dönem içerisinde bireylerde önemli düzeyde fiziksel değişimler görülmektedir. Ergenlik dönemi, devimsel gelişim açısından da oldukça hareketli bir dönemdir. Bu dönem içerisinde birey devimsel olarak en üst düzeyde becerilerini kullanmaya başlamaktadır. Bu durum ince motor kaslarında gelişimini tamamladığı şeklinde değerlendirilebilir.

FİZİKSEL GELİŞİMDE BİREYSEL FARKLILIKLAR VE ÖNEMİ

Bireyin tüm gelişim alanlarında olduğu gibi fiziksel gelişim alanında da bireyler arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Hatta bireysel farklılıkların en belirgin olduğu gelişim alanı bedensel gelişim alanı olarak gösterilebilir. Diğer gelişim alanlarında olduğu gibi fiziksel gelişimde kalıtım, hormonlar, beslenme, iklim koşulları gibi birçok etmenin etkisi altındadır ve bu süreçler bireyler arasında ortaya çıkan farklılıkların kaynağını oluşturmaktadır. Yaşamın ilk yıllarında bütün çocuklarda fiziksel gelişim diğer gelişim alanları gibi çok hızlıdır. Yaşın ilerlemesine bağlı olarak belirgin değişimler olabilmektedir. Bedensel gelişim ve devimsel gelişim kalıtsal, hormonal ve çevresel faktörlerin etkisiyle önemli farklılıklar göstermesine karşın cinsiyet faktörü de önemli bir farklılık kaynağıdır.

FİZİKSEL GELİŞİMİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Bireyin gelişimi doğum öncesi ve doğum sonrası dönemde birçok etmenin karşılıklı etkileşimi ile şekillenmektedir. Gelişimi etkileyen bu faktörler kalıtsal etmenler, hormonlar, beslenme biçimi, hastalıklar, kazalar ve travmalar, sosyoekonomik yapı, psikolojik rahatsızlıklar ve zaman faktörü olarak gösterilmektedir.

FİZİKSEL GELİŞİMİN DİĞER GELİŞİM ALANLARI İLE İLİŞKİSİ

Fiziksel gelişim diğer gelişim alanlarının hepsine öncülük eden, hepsinden önce başlayan ve aynı zamanda hepsine zemin hazırlayan bir gelişim alanı olması nedeniyle diğer tüm gelişim alanlarını doğrudan etkilemektedir. Aynı zamanda fiziksel gelişim diğer gelişim alanlarından önemli oranda etkilenmektedir. Bu anlamda fiziksel gelişim diğer gelişim alanlarının daha sağlıklı bir seyir izlemesi noktasında önemli bir konuma sahiptir. Fiziksel gelişim, diğer gelişim alanlarının gelişimi için bir zemin yaratmaktadır ve onları doğrudan etkilemektedir. Aynı zamanda diğer gelişim alanlarının da fiziksel gelişimi doğrudan veya dolaylı olarak etkileme potansiyeli bulunmaktadır.

FİZİKSEL GELİŞİMİ TAKİP ETME

Fiziksel gelişim; kalıtsal, çevresel ve hormonal faktörlerin uygun etkileşimi durumunda normal bir gelişim göstermekte ve belli kritik evreler sağlıklı olarak atlatıldığında ergenlik yıllarının sonlarına doğru önemli bir noktaya ulaşmaktadır. Buna karşın genetik, hormonal ve çevresel bazı olumsuzluklara bağlı olarak fiziksel gelişimde bazı istenmeyen sonuçlarla karşılaşmak mümkündür. Fiziksel gelişimde gözlenen olumsuzluklardan ilki olarak makrosefali gösterilebilir. Makrosefali, çocuklarda baş çevresi büyüklüğü ile ilgili bir olumsuzluktur. Yeni doğan bir bebekte gelişimin baştan aşağı gerçekleşmesi ilkesine bağlı olarak baş çevresi vücudun geri kalanına göre belirgin bir şekilde daha büyüktür. Ancak ilerleyen aylarda baş çevresi büyüklüğü vücutla dengeli hale gelmektedir. Gelişimsel bir anormalliğin olması durumunda baş çevresi doğumdan sonra hızlı bir şekilde büyümeye devam etmekte ve makrosefali olarak tanımlanan rahatsızlık ortaya çıkmaktadır. Bu durumun tam tersi olması halinde ise mikrosefali olarak tanımlanan ve baş çevresini olması gerekenden daha küçük olması olarak tanımlanan rahatsızlık ortaya çıkmaktadır. Makrosefali ve mikrosefali çocuklar için oldukça ciddi bir gelişim bozukluğuna işaret etmektedir ve geç kalınmış müdahalelerde istenmeyen sonuçlar ile karşılaşılabilir. Bu nedenle doğumdan itibaren bebeklerde baş çevresi ölçümlerinin yapılması ve düzenli kayıtların tutularak karşılaştırılması önem arz etmektedir.

BİLİŞSEL GELİŞİM

Bilişsel gelişim, bebeklikten yetişkinliğe kadar bireylerin dünyayı anlama ve anlamlandırma ve öğrenme süreçlerindeki değişimi ifade eder. Bilişsel gelişim konusunda öne çıkan kuram, Piaget'nin bilişsel kuramıdır. Diğer iki kuram ise; Vygotsky'nin sosyal-bilişsel gelişim kuramı ve Bruner'in bilişsel gelişim kuramıdır.

PIAGET'NİN BİLİŞSEL GELİŞİM KURAMI

Temel Kavramlar Piaget'nin bilişsel gelişim kuramının başlıca temel kavramları şema, uyum sağlama, örgütleme ve dengelemedir.

- Şema**: Şemalar, düşünce ve davranış kalıplarının yer aldığı bilişsel yapılardır. Bilişsel alandaki kategoriler ve kavramlar olarak da ifade edilebilir.
- Uyum/Uyum sağlama**: Uyum sağlama (adaptasyon), dışarıdan gelen uyarıcıların, zihninde kendine yer edinmesidir. Uyum sağlama, iki şekilde oluşur.
Bunlar: Özümleme ve uyumsuzdur. Özümleme, yeni gelen bilginin ya da uyarıcıların, eski şemaya yerleştirilmesi, eski şemayı değiştirmemesidir. Uyumsuz, yeni gelen bilginin ya da uyarıcıların eski şemaya uymaması durumunda, eski şemada değişiklik yapma ya da yeni bilgiye uygun bir şema oluşturma, olarak tanımlanabilir.
- Örgütleme**: Örgütleme alt sistemleri bir üst sistemde bütünleştirebilme yeterliliğidir. Öğretmen, öğrenci, kitap alt şemalarından hareketle okul gibi bir üst şemayı oluşturabilmektir.
- Dengeleme**: Dengeleme, bireyin özümleme ve düzenleme yoluyla çevreye uyum sağlama sürecidir.

Bilişsel Gelişimi Etkileyen Faktörler

Piaget'in kuramına göre bilişsel gelişim üzerinde etkili olan dört faktör vardır. Bunlar; olgunlaşma ve zekâ, yaşantı, sosyal/kültürel aktarım ve dengelemedir.

- Olgunlaşma ve zekâ**: Olgunlaşma, organizmanın kendisinden beklenen işlevi doğuştan belirlenen bir plana göre, aşamalı bir şekilde yerine getirebilecek düzeye ulaşmasıdır. Olgunlaşma ve zekâ düzeyi farklı olan aynı yaş aralığındaki iki kişinin bilişsel gelişim düzeyleri de farklılık gösterir.
- Yaşantı/deneyim**: Bir birey ne kadar çok yaşantı çeşitliliğine sahip ve dış dünya ile etkileşime girmiş ise bilişsel gelişimi o oranda ileri düzeyde olur.
- Sosyal/Kültürel aktarım (Geçiş)**: Kültürler, bireylerin zihinlerini nasıl kullanacakları üzerinde gerek davranış kalıpları, gerekse dil aracılığı ile belirlemede bulunmaktadır.
- Dengeleme**: Uzun süreli bir denge durumu kişinin yeni bir yaşantı içerisine girmediğinin göstergesidir ki buda bilişsel gelişim açısından istendik bir durum değildir.

Bilişsel Gelişim Dönemleri Duyusal-Motor Dönem (0-2 Yaş)

Bebek bu dönemin başlangıcında gösterdiği refleks davranışlar dönemin sonuna doğru amaçlı ve koordine edilmiş davranışlara dönüşür. Piaget bu dönemi altı alt evreye ayırmıştır. Bunlar: Basit refleksler, birincil döngüsel (devinsel) tepkiler ve ilk alışkanlıklar, ikincil döngüsel tepkiler, ikincil döngüsel tepkilerin koordinasyonu, üçüncü döngüsel tepkiler ve şemaların içselleştirilmesi (zihinsel temsil dönemi, düşüncenin başlangıcı)dir. Dönemin özellikleri

- Nesne sürekliliği (Nesne kalıcılığı, devamlılığı)**: Nesne sürekliliği, bir nesnenin, duyularla algılanmadığı zaman da var olmaya devam ettiğinin bilinmesidir. Bebeklerde dördüncü aya kadar nesne sürekliliği henüz kazanılmamıştır. On sekizinci aydan sonra ise nesne sürekliliği tamamen gelişir.
- Kendisiyle dış dünya ayrımı**
(Doğadan ayrışma): Bebek, ilk aylarda vücuduna dokunan bütün nesnelere bedeninin bir parçası olarak algılar ve kendilerini doğadan ayrı bir varlık olarak algılamazlar.
- Taklit/Ertelenmiş taklit**: Ertelenmiş taklit, çocuğun gördüğü bir davranışı birkaç saat ya da birkaç gün sonra tekrar etme yeteneği olarak ifade edilir.
- Nesne kimliği**: Bir nesnenin ya da uyarının bir durumdan diğerine ya da bir günden başka bir güne değişmediğini, aynı olduğunu anlayabilmektir.
- Sembolik kavrayış**: Bu özelliğin kazanımı ile birlikte, bebekler kelimelerin fiziksel olarak var olmayan şeylerin zihinsel imgelerini belirtmek için kullanılacağını anlayabilirler.

İşlem Öncesi Dönem (2-7 Yaş)

Bu dönem kendi içinde iki alt evreye ayrılır. Bunlar: Sembolik/Kavram öncesi dönem ve sezgisel dönemdir.

Sembolik/Kavram öncesi dönem (2-4 Yaş) Dönemin özellikleri

- **Sembolik düşünce ve oyun:** Bu dönemde çocuklar sembollerini bir araç olarak kullanırlar.
- **Doğüstü/Büyüsel düşünme:** Bu evredeki çocuklar, gerçek ile hayal arasında ayrımı tam olarak yapamazlar. Buna bağlı olarak çocuklar çizgi film karakterlerinin, masal kahramanlarının ve sihir yapmanın gerçek olduğunu düşünebilirler.
- **Canlandırmacılık (Animizm):** Çocukların cansız nesnelere canlılara özgü özellikleri yüklemeleri durumuna canlandırmacılık (animizm) denir.
- **Benmerkezcilik /kendine odaklanma(Egosantrizm):** Benmerkezcilik, dünyayı kendine göre algılama, anlama ve anlamlandırma eğilimi olarak ifade edilebilir.
- **Paralel oyun ve toplu monolog:** Çocukların bir arada olsalar da birbirlerinden bağımsız oyunlar oynaması paralel oyun; birbirlerini dinlemeden konuşmaları toplu monologdur.
- **Devresel tepki:** Çocuğun sözel anlamda yaptığı tekrarlarıdır.

Sezgisel dönem (4-7 Yaş) Dönemin özellikleri

- **Korunum:** Korunum, çocukların bir nesne ya da durumun şeklinin değiştirilmesinin, o nesne ya da durumun temel özelliklerini değiştirmeyeceğinin bilincinde olunması olarak tanımlanır. Bu dönemde çocuklarda tam olarak korunum düşüncesi, bilinci oluşmamıştır.
- **Odaklanma:** Çocukların, herhangi bir nesnenin, olayın ya da durumun tek bir özelliğine dikkat etmesi, diğer özelliklerini gözden kaçırmadır.
- **Tersine çevirme/Dönüştürme:** Tersine çeviremememe, işlem öncesi döneme adını veren bir özelliktir. Tersine çevirme, yapılan işlemleri zihinsel ya da eylemsel olarak geri alabilme yeterliliğidir.
- **Tek yönlü düşünme (Özelden özele akıl yürütme):** Bu akıl yürütme biçimi özel bir durumdan diğer özel bir duruma genelleme yapmadan akıl yürütmedir.
- **Tek yönlü sınıflama ve sıralama:** Tek yönlü sınıflama, nesnenin, kişilerin kısacası uyarıcıların bir yönüne odaklanarak yapılan gruplandırma işlemleridir. Tek yönlü sıralama, nesnelere, uyarıcıları odaklanılan özellik bağlamında dizmektir.
- **Yapaycılık:** Yapaycılık, canlandırmacılığın bir ürünü olarak onunla eş zamanlı ortaya çıkan bir durumdur. Yapaycılık, doğa olaylarının birileri tarafından yapıldığının düşünülmesi olarak ifade edilir.

Somut İşlemler Dönemi (7-11 Yaş)

Dönemin özellikleri Bu dönemin özelliklerine bağlı olarak çocuklar, somut nesnelere, durumlar üzerinde akıl yürütme, muhakeme yapma, problem çözme gibi bazı becerileri kazanmışlardır. Bu dönemde, işlem öncesi dönemdeki odaklanma, tersine çeviremememe, korunumun olmaması, tek yönlü sınıflama, sıralama gibi düşünme sınırlılıkları ortadan kalkar.

- **Odaktan uzaklaşma:** Bu dönemde çocuklar nesnelere ya da uyarıcıların pek çok özelliğini bir arada değerlendirerek odaktan uzaklaşabilirler.
- **Tersine çevirebilme:** Bu dönemde çocuklar tersine çevirebilme becerisini kazanırlar.
- **Korunum:** Bu evredeki çocuklar korunum özelliklerini artık kazanmışlardır.
- **Çok yönlü düşünme, sınıflama, sıralama:** Bu dönemde, çocuklar tek yönlü sınıflandırma ve sıralama sınırlılıklarından kurtulurlar.
- **Dağılma:** Somut dönemle birlikte benmerkezcilik ortadan kalkar. Çocukların benmerkezcilikten uzaklaşmasına dağılma denir.
- **Dolaylı gerçeği ya da çıkarılmış gerçeği kavrayabilme:** Bu dönemdeki bir çocuk, olay ya da nesnelere sadece görülen ya da yüzeyde kalan tarafını değil görünmeyen ve yüzeyde kalmayan tarafını yani arka planını da algılayabilir.
- **Geçişlik:** Geçişlik, daha önce verilen parçalar arasındaki ilişkiyi belirleyerek yeni bir ilişkinin ortaya çıkarılmasıdır.
- **Dönüşümsel düşünme becerisi:** Dönüşümsel düşünme becerisi, çocuğun geçmiş olayları zihinsel olarak yeniden kurabilmesini sağlayan düşünce becerisidir.

Soyut İşlemler Dönemi (11-... Yaş)

Soyut işlemler dönemi boyunca ortaya çıkan en önemli değişiklik çocukların düşüncelerinin gerçek, somut durumlardan çıkarak soyut ve olasılığa dayalı bir düşünceye doğru kaymasıdır. Soyut düşünme, gerçek olandan olası olana doğru düşünebilme olarak ifade edilir. Dönemin özellikleri

- **Önermeli mantık yürütme:** Önermeli mantık yürütme, iki durum arasındaki ilişkiye dayalı olarak mantıklı bir sonuç çıkarma yeterliliğidir.
- **Hipotetik (Varsayımsal) düşünme:** Bu dönemde kişi bir problemi çözmeye çalışırken görünenin ötesine geçip; olası yolları belirleyerek seçenekleri test edebilir.
- **Birleştirici (Kombinasyon) düşünme:** Birkaç özellik ya da değişkenden oluşan durumları bir bütün olarak ele alıp birlikte değerlendirilerek çözebilmesi birleştirici düşünme olarak ifade edilir.
- **İleriye-Geriye düşünebilme:** Bu beceri ile birlikte, geçmiş-bugün, bugün-gelecek, ya da geçmiş-gelecek arasında bilişsel anlamda bağlantılar kurulabilir.
- **Ergen benmerkezciliği:** Ergen benmerkezciliği, ergenlerin yanlış bir biçimde çevrelerindeki insanların onların davranış ve görünüşleri ile onlar kadar saplantılı bir biçimde ilgilendiklerini ve her zaman kendilerinin ilgi odağı oldukları düşüncesidir.

• **Görelilik kavramları:** Görelilik, kişiye, yere, zamana göre değişen kavramlar olarak bilinmektedir.

VYGOTSKY 'NİN SOSYAL-BİLİŞSEL GELİŞİM KURAMI

Vygotsky'nin bilişsel gelişim kuramı, sosyal-bilişsel kuram, sosyal-kültürel kuram, sosyal-tarihsel kuram gibi farklı isimlerle bilinmektedir. Kuramın isminden de anlaşılacağı gibi, Vygotsky'nin bilişsel kuramı, sosyal ve kültürel yapıya dayandırmaktadır. Ona göre, bilişsel gelişimin kaynağı sosyal çevredir. Temel Kavramlar

• **Yakınsal gelişim alanı (Gelişmeye açık alan):** Vygotsky'nin en önemli kavramıdır. Yakınsal gelişim alanı çocuğun bireysel olarak kendi başına bağımsız olarak yapabilecekleri, öğrenebilecekleri ile akranları ya da yetişkinlerin yardımı ile yapabilecekleri, öğrenebilecekleri arasındaki farktır.

• **Kişilerarası öznellik:** Kişilerarası öznellik, iki katılımcının göreve farklı anlayışla başlaması ve ortak bir anlayışa ulaşarak ayrılması olarak adlandırılır.

• **İskele kurma:** İskele kurma, yetişkinin ya da akranın öğrenecek kişinin kişisel performansına göre ona rehberlik etmesini ifade eder.

• **Kavram gelişimi:** Kavramlar kendiliğinden edinilen ve öğrenilen kavramlar olarak ikiye ayrılır. Kendiliğinden edinilen kavramlar; gündelik hayatta edinilen kavramlardır. Bu kavramlara "kardeş" kavramı örnek olarak verilebilir. Öğrenilen kavramlar ise, okul, akademik yaşamda kazanılan kavramlardır. Öğrenilen kavramlara örnek olarak "sömürge" kavramı verilebilir.

BRUNER'İN BİLİŞSEL GELİŞİM KURAMI

Bruner'e göre bilişsel gelişim, bireyin kendisine ve başkalarına ne yaptığını ve ne yapacağını artan bir kapasite ile açıklamasıdır. Bruner, Piaget'nin bilişsel gelişim kuramına benzer bir şekilde bilginin kodlanması, depolanması, işlenmesi ve sıralanması üstünde durmuştur. Bruner, çocuğun çevresini zihinde temsil etme sürecini üç aşamada ele almıştır.

• **Eylemsel dönem:** Çocuk bu dönemde çevresini eylemler ile anlamaya çalışır.

• **İmgesel temsil dönemi:** Bu dönemde bilgi imgelerle temsil edilir. İmgesel temsil belirli nesnelere ve olayları temsil eden zihinsel simgelerin, resimlerin kullanılmasıdır. Çocuk bu dönemde çevresinde gördüğü herhangi bir şeyi resmedebilir.

• **Sembolik temsil dönemi:** Çocuk bu dönemde etkinlik ya da algının anlamını açıklarken semboller kullanır.

DİL GELİŞİMİ

Sosyal bir varlık olarak insan diğer insanlarla iletişim kurma ihtiyacı duyar. Bu ihtiyacın karşılanmasında en temel unsuru ise dil oluşturur. Dil, bireyin duygu ve düşüncelerini topluma özgü kurallar temelinde aktarmasını sağlayan simgesel yapılardır. Başka bir ifade ile dil, insanların duygu ve düşüncelerini ifade etmelerine aracılık eden ve sembollerin kullanıldığı kurallar bütünüdür. Dil temel iletişim aracı olup; duygu ve düşünceler ile konuşma arasında bağ oluşturan bir sistemdir. Dil; konuşma, yazma, işaret temelinde semboller sistemine dayalı bir iletişim biçimi olup dilin kullanımı sembollerle düşünmeye başlamakla eş zamanlı olarak ortaya çıkar.

DİLİN TEMEL BİLEŞENLERİ VE KURALLARI

Dilde kurallar, dilin düzenli bir şekilde işleyişini belirleyen kurallar olarak ifade edilir. Dilde beş temel kural vardır. Bunlar:

- Sesbilim (Fonem)
- Morfem (Morfoloji, Biçimbilim)
- Söz dizimi (Sentaks)
- Semantik (Anlambilim)
- Kullanımbilim (Pragmatik)

Sesbilim/Fonem

Bir dilin en temel ve yalın ögesi olan ses insan gırtlığındaki ses tellerinin titreşimi ile oluşur. Her dil temel seslerden oluşmaktadır. Sesbilim/fonem, bir dildeki anlamı etkileyen en küçük ses birimi, ses ya da harf bilgisi olarak ifade edilir. Farklı bir tanımlamayla, kullanılan ses ya da harfleri ya da onların nasıl birleştirildiğini içeren ses sistemleridir.

Morfem (Morfoloji, Biçimbilim)

Biçimbilim, sözcüğün oluşumunda yer alan anlam birimleri olarak ifade edilir. Bir anlam birim, anlamın en küçük birimidir. Bir kelimenin daha küçük anlamlı parçalara ayrılamayacağı parçası ya da sözcüktür.

Söz Dizimi/Sentaks

Sözcüklerin kabul edilebilir cümle ve ifadeler şeklinde bir araya getirilmesine sözdizimi denir. Başka bir ifade ile söz dizimi, kelimelerin cümleler olarak düzenlenmesinde uyulan kurallardır. Yani, uygun kurallarla, kelimeler ya da kelime gruplarıyla cümleler oluşturmadır. Her dilin kendine özgü söz dizim kuralları bulunmaktadır. Bu kurallar dilden dile farklılık gösterir.

Semantik (Anlam Bilgisi)

Sözcüklerin ve cümlelerin anlamı semantik/anlam bilgisi olarak açıklanır. Her sözcük en az bir anlambilim özelliğine sahiptir. Kelimeler bir cümlede kullanım amaçlarına, sıralanışına göre anlam kazanırlar.

Kullanımbilim (Pragmatik)

Kullanım bilim, dilin farklı bağlamlarda uygun kullanımını içermektedir. Kullanımbilim çeşitli toplumsal ortamlardaki kişilerle iletişim kurmak için dilin günlük kullanımı anlamına gelir. Kullanımbilim, sosyal ortamlarda uygun ve etkili iletişim kurma kurallarıyla ilişkili dil bileşenidir.

DİL GELİŞİM DÖNEMLERİ

Dil gelişim dönemleri dört evrede ele alınır.

Bunlar: Agulama Evresi (0-12 ay) Dil gelişim dönemlerinin ilk evresi olan agulama evresi, konuşma öncesi evre olarak da bilinmektedir. Agulama döneminde, doğumdan sonra ilk anlamlı kelimelerin kullanılmaya başlandığı 12 ay civarına kadarki dönemi kapsamaktadır. Agulama evresinde, bebeklerin çıkardığı sesler gerçek konuşma olarak değerlendirilemez ve bu evrede çıkartılan sesler evrensel özelliktedir. Bu evrenin üç alt evresi bulunmaktadır.

Bunlar:

- **Ağlama evresi (0-2 ay):** Ağlama yeni doğanın çıkardığı evrensel nitelikte ilk sestir. Ağlama konuşmanın temelini oluşturur. Bebeklerde ağlamanın bilinçsizce yapıldığı kabul görse de ağlama bebeğin ihtiyaçlarını çevreye iletmesinin biricik yoludur. Bu evrenin sonuna doğru bebekler ağlamanın yanı sıra “aaa”, “ooo” gibi ünlü seslerde çıkarırlar.
- **Babıldama evresi (2-6 ay):** Bu evrede bebekler, ünsüz harfleri ünlü harflere göre daha kolay çıkarmaktadırlar. Bu yüzden ses birleştirmelerinde, genellikle ünsüz harfler daha önce kullanılır. Bebekler “ba-ba”, “ma-ma” ve “de-de” gibi ünsüz ve ünlü sesleri bir arada kullanırlar.

• **Çağldama/heceleme evresi (6-12 ay):** Bu evrede bebekler ilk hecelemelerini yapmaya başlar ve dönemin sonuna doğru bebeklerden kısmen anlamlı kelimeler duyulabilir.

Tek Sözcük Evresi (12-18 ay)

Tek sözcük döneminde bebekler, çevresiyle ilişkili olarak ilk anlamlı kelimelerini kullanmaya başlarlar. Bebekler öncelikli olarak, “anne”, “baba”, “dede” gibi aşına oldukları kelimeleri kullanırlar. Bu evrede bebekler 50 civarında kelime kullanırlar. Bebekler ilk sözcüklerini yaklaşık olarak 13 aylıkken kullanırken; kelime dağarcığının birden artması olarak bilinen sözcük patlaması genellikle 17-18 ay civarında görülmektedir. Tek sözcük döneminde aynı zamanda, anlam genişletmesi ya da anlam daraltması görülmeye başlanır. Anlam genişlemesi; bir kavramın anlamına uygun olmayan uyarıcılar için kullanılmasıdır. Anlam daralması ise; anlamı geniş olan bir kavramı sınırlı, genelleme yapmadan kullanma durumudur. Bebekler, bu evrede tek kelimeyle çok şey anlatmaya çalışırlar. Bebeklerin tek kelimeyle birçok şeyi anlatmaları durumuna morgem denir.

Telgrafik Konuşma Evresi (18-24 ay)

Telgrafik dönemde çocuklar iki kelimeyi bir araya getirerek kullanırlar. Çocukların cümle kullanımlarında belli bir gramer kuralı bulunmaz. Bu evrede, kural hataları olarak bilinen aşırı kurallaştırma ve eksik kurallaştırmalar görülmeye başlanır.

İlk Gramer Evresi (24-60 ay)

Dil gelişimi açısından çocuklar 2-2,5 yaşından sonra gramer kuralına uygun (özne-nesne-yüklem) üç-beş sözcükten oluşan uzun cümleler kullanılmaya başlarlar. 4-5 yaşlarında ise çocuklar 4-5 kelimelik cümleler kullanmaya başlarlar.

DİL GELİŞİM KURAMLARI

Dilin nasıl edinildiğine yönelik yapılan açıklamalar doğrultusunda dil gelişim kuramları olarak adlandırılan kuramlar ortaya çıkmıştır. Dil gelişim kuramlarından en çok bilinen ve öne çıkan kuram Noam Chomsky'nin “Psikolinguistik Kuramı (Biyolojik Kuram)”dır. Dil gelişimi konusunda ileri sürülen kuramlar şunlardır:

Psikolinguistik Kuram (Biyolojik Kuram)

Dil gelişim kuramları arasında en çok ilgi gören yaklaşım Lennenberg ve Noam Chomsky'nin öncüllüğünü yaptığı ve genellikle de Chomsky ile anılan psikolinguistik kuramdır. Bu kuram biyolojik kuram ve doğuştancı kuram olarak da bilinir. Psikolinguistik kurama göre bireyler dil öğrenme aygıtıyla, mekanizmasıyla, programıyla, biyolojik alt yapı ve kapasite ile dünyaya gelirler. İnsanların dili ne zaman, nasıl öğrenecekleri bu program ve mekanizmada kayıtlıdır. Chomsky, bu mekanizma sayesinde çocukların dilsel öğeleri seçebildikleri ve edindiklerini söyler. Bu kurama göre, bireyler dil öğrenme noktasında biyolojik alt yapıları bağlamında etnik köken, millet, bölge, yöre ayrımı söz konusu olmadan belli yaş dönemlerinde ilk sesleri, sözcükleri, cümleleri çıkarabilirler, kurabilirler. Bu yaklaşımı destekleyen iki temel bulgu vardır. Birincisi çocukların dil gelişimi ve seyrinin bütün dil ve kültürlerde evrensel olmasıdır. İkincisi, çocuklar yapılandırılmış bir dile yeteri kadar maruz kalmasalar dahi belli bir düzeyde dil edindikleridir. Chomsky, dili öğrenme ile yürümeyi öğrenmenin benzer olduğunu her ikisinin de olgunlaşmaya bağlı olarak bir değişim seyri izlediklerini ileri sürmüştür.

Davranışçı Kuramlar

Davranışçı kuramlar dil öğrenimini de diğer davranışlar gibi koşullanmanın bir sonucu olarak görürler. Bu koşullanma sürecinde çocuğun pekiştirme aracılığı ile dil öğreniminin gerçekleştiğini ileri sürerler. Bu kuramlara göre pekiştirilen sözcükler bir öğrenme ürünü olarak ortaya çıkar. Çocuklar dış dünyada gördükleri nesnelere, kişileri isimlendirmeye çalışırken anne-baba ve yakın çevrelerinden aldıkları tepki ya o sözcüğün öğrenilmesi sağlar ya da zamanla sönmesine neden olur. Yani çocuk çevresinin tepkisine bağlı olarak ya o sözcüğü koşullanma sürecine bağlı olarak öğrenir ya da o sözcüğü tekrar kullanmaz. Davranışçı kuramlarda dil öğrenimini belirleyen ana faktör pekiştirilmedir. Pekiştirilen sözcükler öğrenilip kalıcı hâle gelirken, pekiştirilmeyen sözcükler ise belli bir süre sonra sönerek kullanılmaz.

Sosyal Öğrenme Kuramı

Sosyal öğrenme kuramı öğrenmenin gözlem yoluyla gerçekleştiğini, modelin davranışsal sonucunun o davranışı sergileme noktasında belirleyici olduğunu ileri sürmüştür. Sosyal öğrenme kuramı, diğer davranış örüntülerinin gözlem yoluyla kazanıldığı gibi dil kazanımının da aynı şekilde gözlem yoluyla edinildiğini ileri sürer. Yani bu kurama göre dil modeli gözleme yolunun bir ürünüdür. Bu kuram, dilin sosyalleşme sürecinde geliştiğini ileri sürer. Sosyalleşme sürecinde, bireyler gözlem ve taklit yoluyla konuşmayı ve dilin temel bileşenlerini öğrenirler. Çocuk yakın çevresindeki modellerden (anne-baba, kardeş vb.) duymuş olduğu bir sese, heceye, kelimeye veya cümleye öncelikli olarak dikkat eder, sembolleştirir ve son olarak davranışa dönüştürür yani sözcükleri modele benzer şekilde telaffuz eder. Başka bir ifade ile çocuk modeli taklit eder. Taklit edilen sözcükler doğru ise, çocuk çevresinden pekiştireç alır.

Bilişsel Kuram

Bilişsel kuram, dilin dış dünyaya ilişkin bilişsel izlenimler yoluyla geliştiğini, bu nedenle bilişsel

gelişimin bir sonucu olduğunu ileri sürer. Piaget, çocukların önce bilişsel bir şema oluşturduklarını sonra bu şemayı dilsel olarak etiketlediklerini söylemiştir. Çocuklar önce nesnelere ilgili kavramları oluşturmaya başlar, sonrada bu düşüncelerini anlatabilmek için dil bilgisel yapıları etkin bir şekilde kullanırlar. Piaget'nin bilişsel gelişim kuramında yer alan başlıca temel kavramlar olan şema, uyum sağlama, örgütlenme ve dengeleme bilişsel gelişim açısından olduğu gibi dil gelişimi açısından da önemli işlevlere sahiptir. Çocuğun dış dünyada gördüğü yeni bir uyarıcı ilk olarak onda bilişsel bir dengesizlik yaratır. Çocuk bunun ne olduğunu ifade etmeye çalışır. Bunun için ilk olarak özümleme yoluna giderek yeni gelen bilgi ya da uyarıcıyı, eski şemaya yerleştirilmeye çalışır. Yani yeni durumu mevcut şemada yer alan kavramla ifade etmeye çalışır. Ancak bilginin ya da uyarıcıların eski şemaya uymaması durumunda, eski şemada değişiklik yapma ya da yeni bilgiye uygun bir şema oluşturmaya yönelir ki burada yeni bir şema ve yeni bir kavram ortaya çıkar. Böylece çocuk yeni bir dil kazanımı edinmiş olur. Bozulan bilişsel denge durumu yeniden kurulur. Vygotsky'nin Dil Gelişim Kuramı Vygotsky, bilişsel gelişim alanında olduğu gibi dil gelişimi alanında da önemli görüşler ileri sürmüştür. Ona göre, dil ve düşünme başlangıçta birbirinden bağımsız olarak gelişmekte fakat sonuçta birleşmektedirler. Çocuklar konuşmayı başkaları ile iletişim kurma, sosyal ilişkiler oluşturma ve sürdürme, diğerlerini etkileme gerekliliğinden dolayı öğrenirler. Vygotsky'e göre, çocuklar üçüncü yaşın başlarından itibaren yavaş yavaş dışsal konuşmadan içsel konuşmaya doğru geçiş yaparlar. İç konuşma çocuğun kendi kendine konuşmasıdır. Bu konuşmalar zamanla çocuğun kendi düşünceleri haline gelir. Vygotsky, benmerkezci konuşmadan bahseder. Bu konuşmanın amacı, kısmen toplumsal ilişki kurmak, kısmen de içsel düşünceleri dile getirmektir. Çocuk kendi kendine ne kadar çok konuşursa düşünceleri de o kadar çok kendi düşüncesi hâline gelir. Sonuç olarak benmerkezci düşünce içselleştirilir ve içsel konuşma ya da çocuğun kendi düşüncesi hâline gelir.

Etkileşim Kuramı

Dil gelişiminde önemli bir yeri olan bu kuramın temsilcisi Hill'dir. Etkileşim kuramı, biyolojik olgunlaşma, çevresel etki ve yaşantıların dil gelişiminde eşit ölçüde önemli olduğunu belirtir. Fakat dil öğrenmede çocuğun kapasitesini harekete geçiren, büyümekte olduğu çevresel ortamlardaki dilsel etkinlikler önemli bir faktördür. Dilin öğrenilmesinde özellikle anne-babayla etkileşim önemlidir. Bu kurama göre, anne-babaların bilinçli ve düzgün telaffuzla çocukla etkileşime girmesi gerekmektedir. Etkileşim kuramcıları çocukların anne-babalarla belirli zaman dilimlerinde dilsel etkinlik geçirmeleri gerektiğini ileri sürer. Anne-baba ile bu bağlamda yaşantı geçirmeyen çocuklar bu eksikliklerini diğer sosyal çevre ile yaşantı geçirerek gidermeye çalışsa da tam anlamıyla bu sağlanamaz. Etkileşim kuramı dil gelişiminde biyolojik donanım kadar uygun sosyal çevreninde belirleyici olduğunu ileri sürer.

DUYGUSAL GELİŞİM

Günlük hayatımızda duygusal bazı yaşantılar olmadan geçirdiğimiz tek bir gün bile yoktur. Bu duygular zaman zaman bizde hoşnutluk uyandıran, keyif veren tarzda iken, kimi zamansa bizi üzen, utandıran ya da korkutan tarzda yani bize pek de hoş olmayan tarzda hislerdir. Bu hisleri neredeyse her gün yaşamakla birlikte bazıları o kadar yoğundur ki hayatımızda ciddi etkiler bırakırlar. Örneğin; üniversitede hayalini kurduğunuz bölümü kazandığınız an, kendinizi ilk kez yüreğinizde hissettiğiniz aşk hissi ya da çok sevdiğiniz bir yakınınızı kaybetmenin size verdiği hüznün ve çaresizlik hissi. Duyguların varlığı konusunda bir fikir birliği olsa da duyguları tanımlarken durum karmaşık bir hal almaktadır. Çocuklar dünyaya geldiklerinde belli bir duygulanım potansiyelini beraberlerinde getirirler. Ancak bireyler gelişim basamaklarında ilerlerken duyguları yorumlama ve duyguları ifade etme biçimleri de değişmeler göstermektedir. Bu durum duyguların olgunlaşma ve öğrenme süreçleriyle doğrudan etkileşim içinde olduğunun kanıtıdır. Duyguların gelişim süreçleriyle beraber değişimi, onları tanımlama ve açıklama işini güçleştirmektedir.

TEMEL KAVRAMLAR

Duygu

Genel olarak fizyolojik ve bilişsel öğelerin etkileşimi yoluyla davranışlar üzerinde etkiler oluşturan hislerdir. Duygular sadece beyinde ya da davranışta yer alan oluşumlar değil, canlının ve çevrenin karşılıklı etkileşimiyle yavaş yavaş gelişen süreçlerdir. Duygusal bir süreç hissedilebilir ya da hissedilmeyebilir. Davranışa dönüşebilir ya da dönüşmeyebilir, ancak genelde davranışa dönüşme eğilimindedir. Özetle söylersek; duygular sadece özel bir tepki biçimi, bir dışa vurum ya da belli kalıp bir düşünce ya da hissiyat değildir. Bunların hepsi “duygusal süreç”in birer ögesidir.

Heyecan

Yaşanılan herhangi bir duygunun yoğun ve coşkulu olmasını ifade eder. Yoğun yaşanan duygular olumlu ya da olumsuz duygular olabilir. Heyecan hali kısa süreli ve geçicidir. Ancak sık sık yaşanan heyecan durumları kişinin uyumunu bozabilir ve hayatını zorlaştırır. Örneğin; topluluk karşısında bulunmaktan dolayı yoğun kaygı yaşamaya başlayan biri, kendini sosyal ortamlardan geri çekebilir; iş verimi düşebilir.

Duygulanma

İç ya da dış uyarıcılarının canlıda bir duyguyu tetikleyen süreci başlatması sonucunda duygu adını verdiğimiz yaşantıların meydana gelmesidir. Duygusal Gelişim Duygulanmaya yönelik doğuştan getirilen fizyolojik potansiyelimizin çevreyle etkileşimi girmesi neticesinde haz ya da elem yönünde çeşitli duygular kazanılmasını ifade eder. Duyguların doğuştan gelen bir yönü olsa da duyguların çeşitliliği ve onların ifade ediliş biçimleri çevreyle etkileşim içinde gelişir. Örneğin; övüldüğümüzde sevinmemiz, eleştirildiğimizde utanmamız sosyal bağlam içerisinde edindiğimiz duygulardır.

Duygusal Olgunluk

Bireylerin duygusal olaylar yaşadıklarında, olgunlaşma düzeyine ve ortama uygun tepkiler üretmelerine ve duygularını denetleyebilmelerine duygusal olgunluk adı verilmektedir. İnsanlar duruma uygun duygusal tepkiler üretmedikleri zaman sosyal ilişkilerinde sorunlar yaşarlar. Gittikçe bozulan ilişkiler ise onların hayatlarının genelinde uyumsuzluklar yaşamalarına neden olur.

DUYGULARIN İŞLEVLERİ

Duygular, hayatımızın hemen her alanında var olan ve davranışlarımızı ve ilişkilerimizi etkileyen süreçlerdir. Örneğin; aile ilişkilerinde bağlanma hissi temel bir rol oynar. Bir işi severek yapmak ile sevmeden yapmak iş verimini önemli düzeyde etkiler. Başarı duygusu pekiştiricidir ve daha fazla çaba göstermemizi sağlar. Kaygı hissettiğiniz durum veya ortamlardan ise uzak durmaya çalışırız.

Duyguların bunlara benzer pek çok etkileri vardır. Bu işlevleri üç temelde gruplandırabiliriz;

1. Duygular bizi harekete geçmeye teşvik eder. Duygular davranışları tetikleyen önemli güdülerdendir. Örneğin; kendimizi tehdit altında hissettiğimiz zaman “savaş ya da kaç” etkisi doğurur ve bizi tehlikelerden korur.

2. Gelecekteki davranışlarımızı şekillendirir. İnsan davranışları acıdan kaçınma, hazzı meyletme eğilimindedir. Duyguların bizde oluşturduğu hoşlanma ya da hoşlanmama gibi hisler hangi davranışları yapmamız ve hangilerinden kaçınmamız gerektiği konusunda bizi yönlendirir.

3. Diğer insanlarla iletişimi daha etkili kılar. Deneyimlediğimiz duygular gerek sözlü gerekse sözsüz iletişim aracılığıyla karşı tarafa aktarılır. Bu durum bireylerin karşılıklı etkileşimde ne hissettiklerini

ve nasıl etkilendiklerini anlamalarında yardımcı olur.

DUYGUSAL GELİŞİMLE İLGİLİ KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Biyolojik Yaklaşım

Bu yaklaşım, duyguları doğuştan gelen ve ontojenez (döllenenmeden doğuma kadar olan bireyleşme aşamaları) boyunca oldukça stabil (sabit) olan bir sinir-kas süreci olarak ele alır. Böylece duygular, bilişsel süreçlerle etkileşim içinde olsa bile bilişler ve diğer psikolojik sistemlerden bağımsız farklı sistemler olarak kavramlaştırılır.

Araştırmacılar birbirinden ayrı 10 duygu ileri sürmüştür: İstek/heyecan, haz/neşe, şaşırma/irkilme, sıkıntı/elem, öfke/kızgınlık, iğrenme/tiksinme, mahcubiyet/küçük düşme, korku/dehşet, utanma/çekinme ve suçluluk/pişmanlık. Biyolojik yaklaşıma göre duygular doğuştan gelen temellere sahip olduğu için yaşam boyu değişime uğramaz. Zamanla değişime uğrayan şey duygunun kendisi değil, sonradan edinilen duyguların ifade ediliş biçimleridir. Bu yaklaşıma göre duyguların işlevi sosyal ilişkilerle ilgili uyum süreçlerini düzenlemektir. Bilişsel Yaklaşım Bu model duyguların biyolojik temellerini yok saymaz, ancak duyguları ele alırken biyolojik yaklaşımdan bütünüyle farklı bir yaklaşım sergiler. Farklı bilişsel kuramcılar duyguları; bilişin (zihnin) bir işlevi ya da bir “bilişsel yapılandırma” olarak ele alır ve açıklarlar. Bu görüşe göre, dışsal güdüleyiciler, düşünceler ve algılanan içsel hissi değişimler bizim etiketlendirebileceğimiz birer bağlam (geşalt yaşantısı/bütünlük) oluşturur. Bu bağlamı oluşturan öğelerden herhangi biri değiştiğinde bağlam da değişir ve hissettiğimiz (ya da adlandırdığımız) duygu farklı olur. Bilişsel yaklaşıma göre duygusal gelişim bilişsel gelişime paralel olarak ilerler. Duyguların işlevi, arzuları gidermek, istenmeyen durumları ortadan kaldırmak ve kültürel değerlerin içselleştirilmesini desteklemektir.

Yapısal-Gelişimsel Yaklaşımlar

Adından anlaşıldığı gibi bu yaklaşım gelişimsel süreçleri temele alarak duygusal gelişimi açıklamaya çalışmaktadır. Yapısal-gelişimsel yaklaşıma göre duyguların kalıtsal bir temelleri olup birey olgunlaştıkça duygular da olgunlaşır ve çeşitlenir. Elbette duygulardaki gelişim, diğer gelişim alanlarından (fiziksel, bilişsel, sosyal, vb.) bağımsız değildir, onlarla karşılıklı etkileşim hâlinindedir.

İşlevselci Yaklaşımlar

Bu yaklaşımı savunanlara göre duygular öznel hissi durumlar olmaktan öte, bir “eyleme hazır olma tarzları” ya da “canlının çevresiyle etkileşimiyle bağlantılı olarak belli işlevlere hizmet süreçleri”dir. Diğer deyişle, duygular temel olarak bireyin çevresine uyum sağlaması yönünde bir işleve sahiptir. Bu yönüyle duyguları evrensel hisler olarak ele almaktan öte bireyin perspektifinden ve onun uyumuna nasıl hizmet ettiği yönünden ele almak daha uygundur.

Sosyokültürel Yaklaşımlar

Bu yaklaşıma göre duygular tek başına hiçbir süreçle (sinirsel, deneysel vb.) açıklanamaz. Bu süreçlerin etkileşerek duyguları doğurması ise sosyal etkileşimler içerisinde ve zamanla olur. Sosyal bağlam duyguların ve duygusal tepkilerin biçimlenmesinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Sonuçta duygular veya duygusal tepkiler, sosyal ve kültürel ortamlarla birlikte önemli değişiklikler gösterir. Dahası duygusal tepkiler, farklı kişilerarası ilişkiler ve sosyal çevrelerde değişik işlevler yerine getirir.

ÇOCUKLARDA YAYGIN DUYGUSAL TEPKİLER VE GELİŞİMİ

Ağlama

Doğumdan sonra bebeklerde gözlenen ilk duygusal tepkilerdir. Bebekler; acıkma, altının kirlenmesi, ağrı/sancı, uyku vb. gibi fizyolojik ihtiyaçlarını dışa vurmak için ağlarlar. Ağlamalar başlangıçta tamamen refleksif (uyarıcıya verilen otomatik tepkiler) düzeydedir. Ağlama tepkisi bebeğin elem (sıkıntı, acı gibi) bir duygu durumu içinde olduğunun göstergesidir. Ağlama tepkisi zamanla daha iradi ve bilinçli bir hal almaya başlar. Örneğin; çocuk sırf ilgi çekmek için ağlama tepkisi gösterebilir. 2 yaşına kadar olan çocuklar duyguları çeşitlenmediği için hemen her olumsuz duruma ağlayarak tepki verir, ancak 3 yaşından itibaren tepkileri gittikçe çeşitlenir (öfke, kıskanma, inatlaşma vb). Okul çağından itibaren ağlama davranışı azalır. Ergenler ise daha çok gururlarını incitecek durumlar karşısında ağlama tepkisi gösterirler.

Gülme

Ağlama gibi doğumdan hemen sonra gözlenebilir. Ancak başlangıçta refleksif bir tepki iken 5. aydan itibaren duruma göre tepki vermeye başlarlar. Örneğin; tanıdık yüzlere gülerken yabancılara soğuk davranabilirler. Korku Korku da temel duygular arasında yer alır. Canlıyı tehlikelerden koruma işlevi görür. İlk başlarda korku uyandıran uyarıcılar karşısında otomatik (refleksif) olarak ortaya çıkan korku tepkileri daha sonraları öğrenme sonucu başka uyarıcılar, ortamlar ve durumlar karşısında da ortaya çıkabilir. Korkan çocuklarda gözlenen tepkiler çığlık atma, ağlama, panik halde kaçma ve bir köşeye sinme şeklinde olabilir. Bebekler genelde ani ve yüksek sese ve düşme hissine karşı korku tepkisi verir. Ortalama 6. aydan itibaren bazı nesnelere (örneğin; bir oyuncak olabilir) ya da bazı insanlardan da korkmaya başlayabilirler. Okul öncesi dönemde çocukların hayal dünyası güçlü olduğu için, gerçekte var olmayan hayali durumlar, canavarlar vb. de onların korkuları arasında yer alır. Okul çağına geldiklerinde çocukların korkularında azalma olur ve gelişim döneminin özelliği olarak hayali

şeylerden çok, somut uyarıcılar (örneğin; hayvanlar ya da belli yerler gibi) onlar için korku kaynağıdır. Ergenlik döneminde korkular daha çok ilişkilerle alakalıdır. Beğenilmeme, alay konusu olma, arkadaşlarına karşı küçük düşme gibi korkular daha yaygındır. Engellenme, Öfke ve Saldırganlık Aslında saldırganlık bir duygu değil, öfke ve engellenme hissine karşı verilen yaygın tepkilerden biridir. Saldırganlık sonradan öğrenilmiş bir davranış biçimidir. Yoğun öfke ve engellenmişlik duyguları genellikle saldırgan tepkilerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Yine de öfke ve engellenmişlik her zaman saldırganlığa dönüşmez. Öfke hissi genellikle isteklerin engellenmesi ya da korku gibi durumlarda ortaya çıkar. Bu durumlarda öfke yaşamak doğal kabul edilir; ancak öfke duygusu arttıkça bilincin kontrolü zayıflamakta ve aşırıya kaçan davranışlar ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle öfkenin kontrol edilmesi önemlidir. Yetişkinlerin sakin kalarak çocuğun ilgi ve dikkatini başka bir konuya kaydırmaları işe yarar bir yöntemdir. Öfkelenen çocuğa ceza vermek öfkeyi yatırtmayacağı gibi başka olumsuz duyguları da tetikler. Kıskançlık Yaşamın ilk yılı hariç hemen her yaştaki insanda kıskançlık tepkileri gözlenebilir. Kıskançlık, temelinde başkalarının kendisinden üstün olduğu ya da sevdiği birinin ilgisinin başkalarına kaydığı yönünde hislerin sonucunda ortaya çıkar. Kıskançlığın temelinde güven eksikliği ve yetersiz ilgi vardır. Çocuklarına yeterli güven veremeyen ve ilgi göstermeyen ailelerde bu duygu daha yoğun yaşanır. Yoğun yaşanan kıskançlık duygusu çocuklarda çeşitli davranış bozukluklarına (parmak emme, tırnak yeme, altını ıslatma vb. gibi) neden olabilir. Bu nedenle aileler çocuklarına yerince ilgi göstermeli, onlara kendilerini güvende hissettirmelidir.

DUYGU DÜZENLEME: DUYGUSAL GELİŞİMİ DESTEKLEME

Duygu düzenleme, duygusal yoğunluk yaşadığımız zamanlarda yaşadığımız duyguların farkına varabilmeyi ve bunları denetleyebilmeyi ifade eden bir kavramdır. Temel olarak duyguların bizim üzerimizdeki etkilerini azaltma veya artırma ya da sürdürme olarak nitelendirilebilir. Duyguların çeşitlenmesi ve dışavurumu ile ilgili deneyimlerin yaşamın ilk yıllarında başlaması, bu eğitime de erken yaşlarda başlanması gerektiğinin işaretidir. Duygu düzenlemenin desteklenmesi için şunlar önerilmektedir;

- Çocuklar yoğun duygular yaşadıklarında yetişkinlerin sakin kalabilmelidir.
- Duyguları fark etmek ve hangi duyguları yaşadığını bilebilmek önemlidir. Nasıl bir duygu yaşadığı, o an ne hissettiği üzerine konuşulması önemlidir.
- Çocukların duyguları yok sayılmamalı, bastırılmaya çalışılmamalıdır. Duyguların bastırılması uzun vadede başka psikolojik sorunların doğmasına neden olmaktadır.
- Çocuklar, yaşadıkları duygusal deneyime ilişkin bilgi sahibi olduklarında duygularını kontrol etmekte daha başarılı olurlar. Bu nedenle çocuklar duygusal bir an yaşadıklarında bedenlerinde ve zihinlerinde neler olup bittiği hakkında bilgilendirilmelidir.
- Hangi durumlarda bu duyguları yaşadıkları sorulmalıdır. Çocukların hangi koşullarda benzer duyguları yaşadıklarını keşfetmeleri duygu kontrolü için önemlidir.
- Çocukla birlikte olumlu baş etme yöntemleri keşfetmeye çalışmalıdır.
- Yoğun duygular karşısında sakin kalabilmeyi sürdürmek için önemli bir husus da doğru nefes almaktır. Nefes egzersizleri çalışılması faydalı olur.
- En önemli konulardan biri ise çocuklara doğru bir örnek teşkil etmektir.

KİŞİLİK NEDİR?

Her birey kendine has özelliklere sahiptir ve bu özellikler bir başka bireyde aynı şekilde görülmez. Bireyler doğduğu anda belli bir kişiliğe sahip değildir. Zamanla diğerlerinden ayırt edici özelliklere sahip olmaya başlarlar. Bu özellikler ilk yıllarda çabuk değişebilirken, özellikle yetişkinlikte değişim azalır. Kişilik özellikleri belirginleşir ve çok az değişime uğrar. Bununla birlikte bireyin yaşadığı travmatik durumlarda kişilik üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Kişilik, kalıtım ve çevresel faktörlerin ortak etkileri sonucu oluşmaktadır. Kişilik her bireyin yaşamı boyunca kendine özgü düşünme, davranma ve hissetme biçimidir. Kişilik ne bireyin ahlaki ya da etik davranışları ile ilgili değer yargılarını işaret eden karakter ne de çabuk öfkelenme veya uyum yeteneği gibi doğuştan gelen kalıcı özelliklerini belirten mizaç ile karıştırılmalıdır. Mizaç, kişinin genetik etkiler, doğum öncesi etkiler ya da bu etkilerin birleşiminden oluşan biyolojisine dayanır ve bireyin kişiliğinin büyük bir bölümünü şekillendirir. Bununla birlikte hem karakter hem de mizaç kişiliğin yaşamsal öneme sahip parçalarıdır.

FREUD'UN PSİKANALİTİK GELİŞİM KURAMI

Freud, biyolojinin insan gelişiminde, diğer türlerde olduğu gibi, belirli içgüdüler bakımından olmasa da, önemli bir yeri olduğunu iddia etmiştir. Aksine, insanların doğumdan itibaren iki temel gereksinim ya da güdüsü olduğunu kuramlaştırmıştır. Bunların ilki Freud'un terimleri ile hayat güdüsü ya da antik Yunan aşk tanrısının ismi eros olarak bilinen cinsel ve duygusal ilişkidir. İkincisi ise saldırgan olan güdümüz ölüm içgüdüğü ya da thanatos (Yunanca ölüm) tur. Kişiliğin Yapısı Freud kişiliğinin yapısını üç unsura ayırmıştır. Bunlar; id, ego ve süperego'dur. Freud, kişinin davranışlarının bu üç unsur arasındaki etkileşimin sonucu olarak görmüştür. İd, kişiliğin zevk ilkesine göre işleyen ilkel ve dürtüsel unsurlardır. Freud id'i psişik (ruhsal) enerjinin deposu olarak tanımlamıştır. Ego, kişiliğin gerçeklik ilkelere göre işleyen karar alma unsurudur. Ego, acil tatmin için olan kuvvetli arzulara sahip id ile uygun davranışa dair beklentileri ve kuralları olan sosyal dış dünya arasında ara buluculuk yapar. Süperego, kişiliğin doğru ve yanlış neyin temsil ettiği konusundaki sosyal standartları bünyesinde barındıran ahlaki unsurdur. Yaşamları boyunca, özellikle çocuklukları süresince, bireyler neyin iyi, neyin kötü olduğu konusunda eğitim alırlar. Freud'a göre, id, ego ve süper ego üç farkındalık düzeyine dağılmıştır. Bilinç dışını bilinç ve bilinç öncesiyle karşılaştırmıştır. Bilinç, herhangi bir kişinin zamanda belli bir noktada farkında olduğu herhangi bir şeyden ibarettir. Örneğin; şu anda bilinciniz bu metindeki mevcut düşünce zincirine yer verebilir. Fakat zihninizin gerisindeki belirli belirsiz farkındalık ise gözlerinizin yorulduğunu ve acıkmaya başladığınıza yer verebilir. Bilinç öncesi ise kolayca geri kazanılabilecek farkındalık düzeyinin hemen altındaki materyali içerir. Çatışma ve Savunma Mekanizması Freud, davranışların devam eden bir iç çatışmalar serisinin sonucu olduğunu varsaymıştır. İd, ego ve süper ego arasındaki savaşlar rutindir. Neden? Çünkü id dürtülerini hemen tatmin etmek ister. Ama medeni toplum kuralları sık sık tam tersini dikte eder. Örneğin; sizin id'iniz sizi sürekli sınırlendiren iş arkadaşınızı öldüresiye dövme dürtüsü hissedebilir. Ancak toplum böyle bir davranışı kesinlikle hoş görmez. Bu yüzden sizin egonuz bu dürtüyü kontrol altında tutmayı deneyecek ve siz de kendiniz çatışma içinde bulacaksınız. Savunma mekanizmaları, büyük ölçüde bir kişiyi endişe ve suçluluk gibi sancılı duygulardan koruyan bilinçaltı reaksiyonlardır. Tipik olarak, bunlar kendini kandırma yoluyla çalışan zihinsel manevralardır. Savunma mekanizması kullanan birey, davranışının gerçek işlevinin farkında değildir. Ego, savunma mekanizmaları için bilinçdışı yönünü kullanır. Dolayısıyla savunma mekanizmaları bilinçsizce kullanılır. En yaygın kullanılan savunma mekanizmaları; bastırma, inkâr, mantığa bürüme, yansıtma, karşıt tepki oluşturma, yer değiştirme, gerileme, özdeşim kurma, ödünleme, yüceltme ve polyannacılıktır.

FREUD'UN PSİKOSEKSÜEL GELİŞİM KURAMI

Freud, bireyin kişiliğinin temelini 5 yaş gibi hassas/kırılgan bir yaşta atıldığına dair şartırtıcı iddiada bulunmuştur. Hayati önem taşıyan erken yaşlara ışık tutmak için, küçük çocukların olgunlaşmamış fakat güçlü cinsel isteklerle nasıl baş ettiklerini vurgulayan bir gelişim evresi teorisi üretmiştir. Freud'a göre; bu cinsel dürtüler çocuklar bir evreden diğerine gelişme gösterdikçe odak olarak değişir. Freud psikoseksüel gelişimi 5 evrede ele almıştır. Bunlar; oral, anal, fallik, gizil ve genital dönemlerdir. İlk dönem oral dönem olarak adlandırılır. Çünkü haz bölgesi ağızıdır. Freud'a göre, burada ortaya çıkan çatışma anneyi emmenin kesilmesidir. Freud, bebek büyüdükçe haz bölgesinin ağızdan anüse taşıdığını; çünkü çocukların dışkılarını istekleri zaman tutmaktan ve bırakmaktan büyük haz aldıklarını ileri

sürmüştür. Bu nedenle bu dönem anal dönem olarak adlandırılmıştır. Çocukla büyüdükçe, haz bölgesi genital organlara geçer. Bu zamana kadar, çocuklar cinsiyetler arasındaki farklılıkları keşfeder, genital organlarını kendileri uyarabilirler. Genital organlara cinsel merakın ve ilginin uyanması, Freud'un fallik dönem olarak adlandırdığı dönemin başlangıcıdır. Fallik dönemin sonunda çocukların, bir savunma mekanizması olan bastırmayı kullanarak, karşı cinsiyetteki ebeveyne hissettikleri cinsel duyguları bilinçdışına ittikleri bilinmektedir. Altı yaşından buluş çağının başlangıcına kadar, çocukların cinsel duyguları gizli ya da örtük olarak kalır; bu nedenle bu dönem gizil dönem olarak adlandırılır. Son dönem ise genital dönemdir. Buluş çağı başladığında, bastırılan cinsel duygular artık daha fazla görmezden gelinemez. Beden değişmeye başlar ve cinsel dürtülerin bilince gelmesine yeniden izin verilir.

ERİKSON'UN PSİKOSOSYAL GELİŞİM KURAMI

Erikson kişilerin gereksinimlerini içinde büyüdükleri, öğrendikleri ve sonra da üzerinde etki ettikleri çevre ile olan ilişkileri bağlamında anlamak için bir çerçeve geliştirdi. Onun psikososyal kuramı benliğin oluşması, kimlik arayışı, bireyin diğerleriyle olan ilişkisi ve hayat boyunca kültürün rolü gibi kavramları vurgular. Erikson bireyin her bir evrede bir gelişim kriziyle, yani olumlu ve olumsuz seçenekler arasındaki çatışmayla yüzleştiğini ileri sürmektedir. Ona göre bireyin bir aşamada karşılaştığı bir krizi çözmesi, sonraki krizlerin çözümünü etkilemekte ve kişinin kendini ve toplumu algılaması üzerinde de güçlü bir etkisi olmaktadır. Erikson, psikososyal gelişim kuramında kişiliğin temel güvene karşı güvensizlik, özerkliğe karşı kuşku ve utanç, girişimciliğe karşı suçluluk, başarıya karşı aşağılık duygusu, kimliğe karşı rol karmaşası, yakınlığa karşı yalnızlık, üretkenliğe karşı durgunluk ve benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk olmak üzere 8 dönemden oluştuğunu açıklamıştır.

JAMES MARCIA'NIN KİMLİK STATÜLERİ

James Marcia, Erikson'un psikolojik yapı modeline ilişkin araştırmalar yapmış ve teorisini bu konuda geliştirmiştir. Bu teorinin 3 temel özelliği vardır. Bunlar:

- (a) kimlik oluşturma sürecinde yaşanan karmaşada birey araştırır, inceler ve karara varır;
- (b) benimsenen kimlik yeteneğe uygun meslek seçimi ve paylaşım yaşanacak bir hayat arkadaşı seçmeyi de içerir;
- (c) gelişmiş ülkelerde ergenlerin kimlikleri ile ilgili araştırma yapmaları ve karar verme süreçleri desteklenmektedir. Ergenlik döneminde yaşanan kimlik kazanma sürecinde bazı kimlik statüleri elde edilir. Kimlik statüsünün belirlenmesinde ergenin bunalım (kararsızlık) geçirme durumunda yaptığı irdeleme, sorgulama ve karar verme gücü en önemli etkenlerdir. Marcia başarılı, ipotekli, moratoryum ve dağınık olmak üzere 4 tür kimlik statüsünün oluştuğunu belirtmiştir.

SOSYAL GELİŞİM

İnsanın biyopsikososyal bir varlık olduğu tanımının her şeyden önce biyolojik olarak bir varlığımızın olduğunu ve diğer süreçlerin bu varlık üzerine inşa edildiğini; en az biyolojik yanımız kadar karmaşık olan psikolojik bir yanımızın olduğunu ve insanlığın varoluşundan bugüne kadar topluluk halinde yaşamının getirmiş olduğu bir gereklilik olarak ortaya çıkan sosyal yanımızı vurguladığını söyleyebiliriz. Bronfenbrenner (1977)'in mikrosistemi mezosistem, ekzosistem, makrosistem ve kronosistem olarak ortaya koyduğu Ekolojik Sistem Yaklaşımı'nda bireylerin yer aldığı sosyal çevreler birbiriyle iç içe geçmiştir. Bireyin içinde bulunduğu bu çevrelere uyum sağlaması, toplumsal beklentilere yanıt verebilmesi, kişilerarası ilişkileri yönetebilmesine ilişkin becerilerin öğrenilme süreci sosyal gelişim olarak tanımlanabilir.

SOSYAL GELİŞİM İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

- **Kimlik:** Bireyin kendilik algısı, “ben kimim” sorusuna vermiş olduğu yanıtıdır.
- **Sosyalleşme:** Bireyin bulunduğu toplumun değer yargılarını, kurallarını öğrenip içselleştirmesi olarak tanımlanabilir. Başka bir ifade ile sosyalleşme (toplumsallaşma), sosyal gruplara katılma, etkileşim başlatılabilme bunu sürdürebilme ve gerektiği durumlarda sonlandırabilme, sosyal tercihleri nasıl yapılabileceğine ilişkin başkaları ile bağlantılı olma şeklinde açıklanabilir.
- **Kültürel Özelik:** Bir toplumun yıllar boyu süregelen ve o toplumu diğerlerinden farklı kılan duyuş, düşünüş ve yaşayış biçimleridir.
- **Kültürlenme:** Bireyin doğup büyüdüğü sosyal çevre dışında yeni bir sosyal çevreye dahil olmasıyla var olan kültürel öğeler ile yeni sosyal çevrenin kültürel öğelerini birleştirmesidir.
- **Sosyal Olgunluk:** Bireyin içinde bulunduğu sosyal gelişim dönemine ilişkin becerileri sergileyebilmesi, toplumsal kurallara uyabilme derecesidir.
- **Toplumsal Biliş:** Bireylerin toplumsal ilişkileri anlamlandırabilme ve buna uygun tepkiler verebilme becerileridir. Toplumsal rol alma olarak da adlandırılan toplumsal biliş, benmerkezci dönem, farklılaşma ve öznel bakış açısı dönem, farklı bakış açılarını anlama dönemi, üçüncü kişilerin bakışlarını anlama dönemi, toplumsal bakış açısı dönemi olmak üzere beş dönemde ele alınmaktadır.
- **Prososyal Davranış:** Olumlu sosyal davranış olarak da bilinen prososyal davranış dışarıdan bir beklentiye girmeden diğer insanların yararına olacak şekilde davranmaktır.

SOSYAL GELİŞİMİ ETKİ LEYEN FAKTÖRLER

Genetik Faktörler Fizyolojik yapıların genetik olarak aktarımının söz konusu olması yanı sıra içe veya dışa dönüklük gibi mizaçlarında genetik kodlar aracılığıyla aktarıldığı düşünülmektedir. Çevresel Faktörler Sosyal gelişim aile yapısı, anne baba tutumu, okul, oyun ve akran ilişkileri gibi çevresel faktörlerden etkilenmektedir. Çekirdek aileler, geniş aileler, karışık aileler, iki çekirdekli aileler gibi aile yapıları; otoriter, ilgisiz ve demokratik anne baba tutumları; kendi kendine sosyalleşme, karşı cinsle sosyalleşme, aynı cins ile sosyalleşme, her iki cins ile de sosyalleşme olmak üzere dört aşamalı gelişim gösteren arkadaşlık ilişkileri ve alıştırma oyun dönemi, sembolik oyun dönemi, kurallı oyun dönemi olmak üzere Piaget tarafından 3 dönemde ele alınan oyun oynamaya ilişkin gelişim sosyal gelişimi etkileyen çevresel faktörlerdir. Sosyal Davranışlar Anneye bağlanma ve anneden kopma, başkalarıyla olumlu ilişkiler (iş birliği, yardımseverlik gibi) geliştirme, başkaları ile olumsuz (saldırganlık, öfke, uyumsuzluk gibi) ilişkiler ve vicdan gelişimi sosyal davranışlar olarak sıralanabilir.

PSİKOSOSYAL GELİŞİM KURAMI

Erikson tarafından oluşturulan Psikososyal gelişim kuramı tüm yaşamı kapsayan ve bilişsel, duygusal ve toplumsal gelişim alanları arasında bağlantı kuran bir kuramdır. Kurama ilişkin temel kavramlar;

- **Epigenetik İlkesi:** Erikson, sosyal gelişim de zamana ve ortama bağlı olarak ardışık adımlar halinde birbiri üzerine inşa edilen bir gelişim sürecinin olduğunu savunur.
- **Psikososyal Bunalm:** Toplumsal beklentiler ve olgunlaşmaya bağlı olarak ortaya çıkan krizlerin olumlu ya da olumsuz sonuçlarıyla ele alınır.
- **Bölge, Organ İşlevi:** Erikson'a göre belli gelişim dönemlerinde belli bir organ veya vücut bölgesi aktifleşir.
- **Toplumsal İşlev:** Bölge ve organ işlevi kavramlarına kişilerarası ilişkilere ait örüntülerin dahil edilmesidir.
- **Ego Kimliği:** Bebek ve bebeğe bakım veren kişi arasındaki ilişki çerçevesinde bebeğin kendine

yönelik birtakım algılamalar geliştirmesidir.

- **Ego Kimliği Duygusu:** Bireyin kendilik algısına ilişkin güveni ve içsel olarak bütünlüğü sağlaması, zamana bağlı olarak değişmeyen bir içsel aynılık duygusunun gelişimidir.
- **Sosyal Kimlik:** Başkaları tarafından birey için aynı ve süreklilik gösterdiği gözlemlenebilen sosyal bağlamdaki ilişkiler ile oluşan benlik algısının bir parçasıdır.
- **Kişisel kimlik:** Bireyin geleceği ile ilgili beklentileri ve geçmiş yaşantıları hakkındaki aynılık ve süreklilik algısıdır. Sosyal kimlik ve kişisel kimlik ego kimliği kavramının iki temel bileşenidir.

PSİKOSOSYAL GELİŞİM EVRELERİ

Erikson psikososyal gelişimi 8 ayrı krizin çözümüne dayanan dönemlere ayırmıştır.

Bu dönemler şu şekilde sıralanabilir;

- Temel Güvene Karşı Güvensizlik Dönemi (Bebeklik Dönemi),
- Özerliğe Karşı Kuşku ve Utanç (İlk Çocukluk Dönemi),
- Girişimciliğe Karşı Suçluluk (Okul Öncesi Dönem),
- Başarıya (Çalışkanlığa) Karşı Başarısızlık (Aşağılık) Duygusu (Okul Dönemi),
- Kimliğe Karşı Rol Karmaşası (Ergenlik Dönemi),
- Yakınlığa Karşı Yalıtılmışlık (Genç Yetişkinlik),
- Üretkenliğe Karşı Durgunluk (Yetişkinlik),
- Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk (Yaşlılık). Bu dönemlerde yaşanan krizler sağlıklı bir şekilde çözüme kavuşturulamazsa epigenetik ilkeye bağlı olarak etkisi diğer gelişim dönemlerinde de gözlemlenir. Örneğin güven duygusu geliştiremeyen bir çocuk özerklik duygusunu deneyimlemek yerine bakım verenlerine daha fazla bağlılık gösterecektir.

0-6 YAŞ ARALIĞINDAKİ ÇOCUĞUN SOSYAL GELİŞİMİ

Gelişimde bireysel ayrılıklar olduğu ilkesi ve gelişim açısından bir uyumsuzluk için karar verme noktasında sadece bu kriterlere bağlı kalınmadığı göz önünde bulundurarak çocuğun sosyal becerilerindeki gelişim aşağıdaki gibi sıralanabilir.

- 1 Yaş için sosyal gelişim; bakım verenin kokusunu tanıma, yabancı ve sürekli gördüğü insanları ayırt etme, kendisine ilgi gösteren bireylere gülümseme ile karşılık verir.
- 2 Yaş için sosyal gelişim; çocukta benmerkezci düşünce hâkim olduğu için paylaşımına açık değildir. İstedığı oyuncuğ almak ister ve bu da diğer çocuk tarafından genellikle kabul edilmez. Bu sebeple çocukta uyumsuz olarak nitelendirilen davranışlar gözlemlenebilir.
- 3 Yaş için sosyal gelişim; bu dönem sosyal gelişim açısından kritik bir dönem olup çocuk iş birliği anlayışı geliştirir. Motor ve dil gelişimi ile ilgili becerilerde kazanmaya bağlı olarak çocuğun sosyal çevresi genişlemeye başlar ve yoğun bir merak duygusu vardır.
- 4-5 Yaş için sosyal gelişim; 2 yaşında başlayan sorgulamalar 4 yaşta en üst seviyeye ulaşır. Çocukların cinsiyetleri arkadaşlık tercihlerinde kendini göstermeye başlar. Kız çocukları daha çok birebir olacağı ilişkileri tercih ederken erkek çocukları grup halinde olmayı tercih eder. Şarkı, tekerleme, bilmece vb. gibi şeyleri öğrenmekten ve söylemekten hoşlanır.
- 6 Yaş için sosyal gelişim; Çocuğun iki yaşındaki uyumsuz davranışları tekrar ortaya çıkar. İsyankâr, kuralları sorgulayan, iki kutuplu duygular arasında gidip gelen bir çocuk karşısında aile genellikle "Bu çocuğa ne oluyor, neden böyle davranıyor?" gibi sorguya girer. Bu dönemde çocukta şimdiye kadar olan dönemlerden farklı olarak rekabetçi bir tavır, kolay etkilenme, karşıt görüşte olma ve sorumluluk sahibi olma gibi davranışlar gözlemlenir.

SOSYAL GELİŞİMİN DİĞER GELİŞİM ALANLARI İLE İLİŞKİSİ

Diğer gelişim alanlarında yaşanan bir problem sosyal gelişim açısından oldukça önemli sonuçlar doğurur. Örneğin; bilişsel gelişim açısından yaşanan bir gerilik çocuğun sosyal gelişimini sekteye uğratacaktır. Fakat bilişsel gelişim, dil gelişimi ve fiziksel gelişimi ileride olan çocuklar sosyalleşme açısından daha başarılıdırlar. Fiziksel açıdan gelişimi iyi olan çocuk oyunlara girmekten, gruplara katılmaktan çekinmeyip ve zaman zaman liderlik özellikleri gösterebilir. Duygusal olarak kendini yönetebilen çocuklar ise toplum içinde kendilerini daha iyi konumlandırır ve daha fazla kabul görürler.

FREUD'UN AHLAK GELİŞİMİ ANLAYIŞI

Freud'a göre çocuk yaşadığı Oedipus kompleksinin bir uzantısı olarak ebeveynleriyle özdeşleşir. Bu da onun, yetişkinlerin ve dolayısıyla toplumun ahlak kurallarını içselleştirmesini doğurur. Oedipus kompleksinin sonunda çocuk istek ve arzularını bastırmayı ve istenen davranışlara uyum göstermeyi öğrenecektir. Bu da ahlak gelişiminin temelidir. Çocuk, anne babasının ahlaki ölçü ve değerlerini benimseyerek süperego gelişimine başlar. Süperegonun iki kısmından biri olan vicdan, çocuğun bu özdeşleşmesinin bir sonucudur. Süperegonun bir bölümü bilinç, bir bölümü ise bilinçaltındadır. Süperego "vicdan" ve "ideal benlik"i içerir. Freud'un görüşleri daha çok erkek çocuklar için geçerlidir. Ayrıca, yapılan çalışmalar, vicdan ve ahlak gelişiminin Freud'un öngördüğü altı-yedi yaşından önce başladığına yönelik bulgular sağlamaktadır.

PIAGET'İN AHLAK GELİŞİMİ KURAMI

Piaget, çocukların ahlaki akıl yürütme yollarını anlayabilmek için çocuk oyunlarını izlemeye ve oyunların kuralları hakkında onlara sorular sormaya oldukça çok zaman ayırmıştır. Keşfettiği ilk şey çocukların altı yaşından önce benmerkezci yani kendilerine odaklı olan yapılarına uygun oyunlar oynadıklarıydı. Küçük çocukların ahlaki akıl yürütme ile ilgilenmediklerini, iş birliğine dayalı yollar kullanmaktan aciz olduklarını belirlemiştir. Piaget tarafından bilişsel gelişmeye paralel olarak ortaya çıktığı belirtilen ahlak gelişimi dönemleri ikiye ayrılmaktadır: Dışa bağımlı ahlak dönemi ve özerk ahlak dönemi. Dışa Bağımlı Ahlak Dönemi (6-12 yaş) Piaget'e göre dışa bağımlı ahlak dönemi 12 yaşına kadar sürer ve birey ahlaki bakımdan dışa bağımlıdır. Bir diğer adıyla ahlaki gerçekçilik dönemidir. Çocuk, otorite tarafından belirtilen kuralları mutlak olarak kabul eder. Bu dönemde çocuklar, bir hatanın ne kadar ciddi olduğunu, o hatanın yol açtığı zararlar (yani sonucuyla) ölçerler. Özerk Ahlak Dönemi (12 yaş ve üstü) Bu dönemde birey daha bağımsızdır, kuralların durumsal gereksinimlere göre değiştirilebileceğini anlar. Bu dönemde çocuklar, hatayı yapan kimsenin gerçek niyetine daha çok önem verirler.

KOHLBERG'İN AHLAK GELİŞİMİ KURAMI

Lawrence Kohlberg, ahlaki gelişimin öncelikle ahlaki akıl yürütmeyi kapsadığını ve evreler halinde meydana geldiğini belirtmiştir. Kohlberg, çok sayıda ahlaki ikilem üzerindeki fikirlerini almak için çocuklar, ergenler ve yetişkinler (öncelikle erkekler) ile görüştüğünden sonra kuramını oluşturmuştur. Kohlberg, aldığı cevaplara göre insanların ahlaki yargılama ve akıl yürütmede altı evreden geçtiğini belirlemiştir. Bu altı evreyi üç düzeyde gruplandırmıştır: Gelenek öncesi, geleneksel ve gelenek sonrası.

Bu üç düzey çocuk ve yetişkinlerin doğruyu veya ahlaki davranışı nasıl algıladıklarını göstermektedir. Diğer dönem kuramlarında olduğu gibi her evrenin bir öncekinden daha gelişmiş ve karmaşık olduğu ve bireylerin bu aşamaları aynı sırayla geçtikleri görülür.

Birinci Düzey: Gelenek Öncesi Dönem Bu dönem Piaget'nin dışa bağımlı ahlak dönemi ile benzerlik göstermektedir. Gelenek öncesi dönem, ceza ve itaat evresi ile saf çıkarıcı eğilim evresi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

1. Evre: Ceza ve itaat eğilimi Bu evrede ahlaki düşünme genellikle ceza ile ilişkilendirilmiştir. Çocuklar cezalandırılmaktan kaçmak için otoriteye boyun eğler.

2. Evre: Saf çıkarıcı eğilim Bu evrede, bireyler kendi çıkarılarını gözetirler, ancak diğerlerinin de bu şekilde davranmalarına izin verirler. Bireyler, kendi istek ve ihtiyaçlarını önemli olarak görürler, aynı zamanda başkalarının ilgilerinin de farkındadırlar.

İkinci Düzey: Geleneksel Dönem Bu düzeyde bireyler belirli standartlara uyarlar, ancak bu standartlar ebeveyn ya da toplum yasası gibi unsurlardan gelen standartlardır (dışsal). Geleneksel dönem, kişiler arası ilişkiler evresi ile kanun ve düzen eğilimi evresi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

3. Evre: Kişiler arası ilişkiler Bu evrede ahlak, Piaget'nin özerk ahlak döneminde olduğu gibi arkadaşlarla iş birliği olarak tanımlanır. Çocuklar ve ergenler ebeveynlerinin standartlarını benimserler ve ebeveynlerinin onları "iyi kız" ya da "iyi oğlan" olarak nitelendirmelerini beklerler.

4. Evre: Kanun ve düzen Bu evrede toplumun kuralları ve kanunlar, arkadaş grupları ile yer değiştirir. Ahlaki yargılamalar sosyal düzeni, yasayı, adaleti ve görevleri anlama temeline dayanmaktadır. Kanunlar sorgulanmadan izlenmeli ve asla ihlal edilmemelidir.

Üçüncü Düzey: Gelenek Sonrası Dönem Bu düzeyde ahlak daha da içselleştirilmiştir. Gelenek sonrası dönem, sosyal sözleşme evresi ile evrensel ahlak ilkeleri evresi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

5. Evre: Sosyal sözleşme Bu evrede bireyler değerlerin, hakların ve ilkelerin yasaları desteklediğini düşünmektedirler. Kanunlar, sosyal düzeni korumak, insan yaşamı ve özgürlüklerine ait temel hakları sağlamak için gerekli olarak görülür.

6. Evre: Evrensel ahlak ilkeleri Kohlberg'in ahlak gelişimi kuramının altıncı ve en üst evresidir. Bu evrede birey, evrensel insan haklarını temel alarak bir ahlaki standart geliştirmiştir.

GILLIGAN'IN AHLAK GELİŞİMİ KURAMI

Gilligan, Freud ve Kohlberg'in erkek ağırlıklı kuram geliştirdiklerini, kadınların sahip oldukları ahlak anlayışı ilişkilerin, özen göstermenin, yakınlığın ağır bastığı özen ve sorumluluk ahlakı, Kohlberg'in öne sürdüğü adalet ahlakından farklı olduğunu öne sürmüştür. Gilligan, araştırmaları sonucunda, kişinin a) sadece kendi ihtiyaçlarını dikkate aldığı, hayatını sürdürme ve kendi çıkarlarına yönelik birinci evre, b) Sadece başkalarına karşı sorumluluğu önemseydiği ikinci evre ve c) Kendi çıkarlarıyla başkalarının ihtiyaçlarını bütünleştirdiği üçüncü evre olmak üzere üç evreden geçtiğini öne sürmektedir. Gilligan ayrıca kişilerin ahlak anlayışlarının çevrelerinin ahlak anlayışları ile karşılıklı etkileşim halinde bulunduğunu da vurgulamıştır.

1. Evre: Gelenek Öncesi (Bireyin Yaşamını Sürdürmesine Yönelik Uyum Evresi) Temel sorun, kişinin yaşamını sürdürebilmesi, başka bir deyişle yaşam hakkıdır. Bu evrede birey ahlaki ikilemlerini bencil bir bakış açısıyla çözme eğilimindedir. Kendi çıkarlarına uymayan durumları reddeder. Birinci geçiş (Bencillikten sorumluluğa geçiş) Birinci geçiş evresinde ahlaki yargıların odağı, kişinin kendi gereksinimleri ve bu gereksinimleri karşılayacak olan istekleri ile başkalarına karşı yerine getirmesi gereken sorumlulukları arasındaki çatışmadır. Kişinin kendi isteklerinden yana tavır koyması birinci evrede, başkalarına yönelik sorumluluklarını yerine getirmesi ise ikinci evrede olduğunu gösterir.

2. Evre: Geleneksel (Fedakârlık Evresi) Önceki evredeki bencilliğin yerini diğer kişilerin beklenti ve ihtiyaçlarına öncelik tanıyan ahlaki anlayış alır. Bu evrede başkaları için kaygılanılır, başkalarını incitebileceği endişesi yaşanır, başkalarına yönelik sorumluluk duygusu hissedilir. Bu evrede ahlaki yargılar, sosyal normlardan çıkarılır. İkinci geçiş (İyilikten doğruluğa geçiş) İkinci geçiş döneminde bireyler artık başkalarının değerlendirmelerinden çok yapılanların sonuçlarının, niyetin ve eylemin yöneltildiği durumun daha önemli olduğunu görmeye başlarlar. Bunun sonucu olarak da koruyucu ahlakın kişinin hem kendini hem de başkalarını korumaya yönelik olduğunu görmeye başlarlar.

3. Evre: Gelenek Sonrası (Pasif Direniş Ahlakı Evresi) Son evre, gelenek sonrası, diğer adıyla pasif direniş ahlakı evresidir. Bencillikle sorumluluk arasındaki gerilim, yeni bir bakış açısıyla, kişinin hem kendisine hem de başkalarına karşı sorumlu olduğu anlayışının kazanılmasıyla ortadan kalkmış olur. Bu evrede kadınlar, diğerlerinin isteklerinin yanında kendi isteklerini de dikkate almaya başlarlar.

CİNSEL GELİŞİM

Cinsellik eskiden beri tartışılmasına rağmen üzerinde uzlaşmış pek az konu vardır. Ancak son yıllarda yapılan çalışmalar cinsellik üzerine bilgi birikiminin artmasını sağlamıştır. Bireyler dünyaya belli cinsel donanımlarla gelirler. Özellikle insanlarda cinsiyet sadece biyolojik boyutuyla kalmayıp bireyin kendi yaşantıları ve içinde bulunduğu kültürün de etkileşimiyle çok daha karmaşık bir süreç haline gelmektedir. Bu süreç temel olarak döllenmeden başlayıp bütün bir yaşam boyu devam etmektedir.

CİNSEL GELİŞİMLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Cinsiyet: Bir bireyin dişi veya erkek olarak belirlenmesinde temel olan biyolojik ve fizyolojik özelliklerin tamamıdır. Bu özellikler tamamen doğuştan kalıtsal olarak getirilen özelliklerdir. **Toplumsal Cinsiyet:** Doğuştan getirilen biyolojik özelliklere bağlı olarak toplumun o kişiden beklediği davranış kalıpları, beklentileri ifade eder. Bir kültürün kadınlar ve erkeklerden beklediği davranışlardır. **Cinsellik:** Cinsellik üreme faaliyetinin yanı sıra haz alma, sevmeye, âşık olma, insanlarla ilişki kurma (gönül ilişkisi, akrabalık ilişkisi vb. gibi) pek çok karmaşık duygusal, psikolojik ve sosyal süreci de içerisinde barındıran bir kavramdır. **Cinsel Kimlik:** Bireyin kendini “erkek” ya da “kız” olarak tanımlamasının yanı sıra cinselliğe dönük bütün duygu ve davranışlarının bu algı içinde şekillenmesini ifade eder. Örneğin; bir erkeğin kendini erkek olarak algılaması, erkekliğini kabullenmesi, duygu ve davranışlarıyla karşı cinse yönelmesi, vb. onun “normal” bir cinsel kimlik geliştirdiğinin göstergesi kabul edilir. Cinsel kimlik gelişiminde ailenin rolü çok büyüktür. Çocuğa verilen isim, giyim kuşam tarzı, anne-babanın çocuğa model oluşturması, çocuğun içinde bulunduğu sosyal ortam gibi unsurlar cinsel kimlik gelişimini etkilemektedir. Evde baba figüründen (ya da onun yerini tutacak dede, abi, amca, dayı vb. gibi) yoksun ya da uzak kalmış, hep kadınların olduğu bir ortamda yetişen erkek çocuk muhtemelen gözlemediği kadınsı rolleri, davranışları, giyim tarzını vb. içselleştirecek ve ilerleyen yıllarda kendini bir erkekten çok kadın gibi hissedecek ve davranacaktır. Bu da onun hem toplumla hem yakın çevresiyle sorunlar yaşamasına neden olacaktır. Cinsel kimliğin temelleri ortalama 4-5 yaşına kadar oluştuğu için bu yaştan sonra kişinin kendi cinselliğiyle ilgili algılarını tamamen değiştirmek hemen hemen imkânsızdır. Bu nedenle çocuklarda cinsel kimliğiyle ve oyunlarında vb. cinsiyete ilişkin normal olmayan yönelimler göz ardı edilmeden mutlaka ilgili uzmanların yardımına başvurulmalıdır.

GELİŞİM DÖNEMLERİNE GÖRE CİNSEL GELİŞİM

Bebeklik ve İlk Çocukluk Dönemi Cinsel Gelişim Bebekler cinsiyetin farkında değildir. Ancak çocuklar 2-3 yaş civarına geldiklerinde artık kendi cinsiyetlerinin farkına varırlar. Kendilerini erkek ve kız diye tanımlarlar ve hatta kendi cinsiyetlerini başkalarınıninkine karşılaştırırlar. Bu aşamada çocuklar nereden geldikleri, nasıl doğdukları ya da kardeşinin pipisi varken kendisinde niye olmadığı şeklinde sorular sorarlar. Bu sorulara çok kısa, basit cevaplar vermek çocuğun merakını yatıştıracaktır. **Son Çocukluk Dönemi Cinsel Gelişim** Bu dönemde çocukların cinselliğe karşı ilgileri söner ve ilgi daha çok akademik konulara ve arkadaş ilişkilerine kayar. Daha çok hemcinsleriyle oyunlar oynarlar. Toplumsal cinsiyet rolleri çocuklarda belirgin hale gelir. **Ergenlik Döneminde Cinsel Gelişim** İkincil cinsiyet özellikleri (erkek ve kızlara has bedensel değişimler) gelişmeye başlar. Artık tam bir yetişkin görünümü kazanırlar. Birincil cinsiyet özelliklerinin gelişimiyle erkeklerde sperm üretimi ve ıslak rüyalar başlar, kızlarda ise yumurta üretimi ile aybaşı döngüleri başlar. Gençlerin bu değişimlere ayak uydurmaları zordur. Ebeveynler ve eğitimciler gençleri yaşanan bu değişimler hakkında bilgilendirmelidir. **Genç Yetişkinlik Dönemi Cinsel Gelişim** Cinsel olgunlaşma tamamlanmıştır. Cinsel kaygılar yatışmıştır. Artık duygusal anlamda yakınlık kurabileceği biriyle evlenme gibi düşünceler ön plandadır.

CİNSİYET ROLLERİNİN GELİŞİMİNDE ETKİLİ FAKTÖRLER

Anne-Babalar Cinsel gelişimde en temel etkidir. Çocuklara karşı tutum ve tavırları ve onlara model olmaları açısından önemlidir. Ailede ilgi gören, olumlu bir aile ortamında yetişen, destek gören çocuklar sağlıklı cinsel kimlik geliştirirler. Ancak ailede çocuğa uygun model olacak bir ebeveyn yoksa, ya da ilgisiz kalıyorsa çocuk karşı cins ebeveyni ile özdeşleşebilir. Bu durumda da cinsel kimlik sapmalarına neden olur. **Akranlar:** Aileden sonra cinsiyet rollerinin edinilmesinde en etkili faktör çocuğun yaşlıları ve arkadaş çevresidir. Çocuklar merak ettikleri konuları aralarında konuşarak ve oyunlarda cinsel rolleri uygulayarak bir nevi rolleri kişiliğine yerleştirir. **Okullar:** Okullar gerek

ders içerikleri gerekse öğretmenlerin yönlendirmesi açısından cinsiyet rollerinin gelişiminde etkili ortamlardır. Ancak burada da toplumdaki olumsuz cinsiyet rol kalıplarının çocuklara aktarıldığı gözlenmektedir. Medya: Başta televizyon ve internet olmak üzere görsel ve basılı yayınlar çocukların cinsiyet rollerine ilişkin algılarını şekillendirmede oldukça etkilidir. Medyada eğitici yayınlar da olabilir, ancak çocukların takip ettiği programlar ve internet ortamları genellikle olumsuz içeriklerle doludur. Bu durum gençlerin kimlik bunalımını artırdığı gibi, cinsel açıdan riskli davranışları da teşvik etmektedir. Aileler ve ilgili kurumlar bu tehditleri azaltmak için tedbir almalıdır.

CİNSİYETLER ARASI BENZERLİK VE FARKLILIKLAR

Yapılan araştırmalar karşı cinsler arasındaki benzerliklerin çok fazla olduğunu ortaya koymuştur. Arada bazı farklılıklar da bulunmasına rağmen bunlar çok küçük farklar olarak ifade edilmektedir. Yani bir cinsi diğerinden üstün ya da alçak kılacak farklar değildir. Genel olarak bakılırsa kadınlar dilsellik, sosyallik ve duyguları ifade etme bakımından erkeklerden daha iyi performans ortaya koymaktadırlar. Erkekler ise matematik, uzamsal ve mekanik konularda kadınlara oranla nispeten daha iyidirler. Bu farklar grup ortalamaları olup tek tek her birey için geçerli değildir. SAĞLIKLI

CİNSEL GELİŞİM İÇİN EĞİTSEL ÖNERİLER

- Cinsellik bir tabu olarak değil, doğal bir ihtiyaç olarak kabul görmelidir.
- Anne-babalar çocukların cinsel merakını bastırmak yerine basitçe onların merakını giderecek bir iletişim kurabilmelidir.
- Çocuk eğitiminde davranışlar sözden daha etkilidir. Yetişkinler onlara olumlu modeller sergilemelidir.
- Çocukların cinsel organları bir eğlence haline getirilmemeli, onları teşhir etmekten kaçınılmalıdır. • Anne-babalar kendi ilişkilerinde ve bedenlerinde mahremiyeti sağlamalıdır.
- Çocuklar ve gençler başıboş ve ilgisiz bırakılmamalıdır. İlgisiz kalan çocuklar kendi bedenlerine yönelebilir. Çocuklar uygun sosyal faaliyetlere teşvik edilmelidir.
- Cinsel tehdit ve taciz durumlarından korunma yolları çocuklara öğretilmelidir.

GELİŞİM SÜRECİNDE BİREYSEL FARKLAR

Bireyler arasındaki gelişimsel farkların nedeni kalıtım ve çevre ile ilgili etmenlerdir. Bu etmenleri birbirinden ayırmak son derece zordur. Genellikle her iki etmen birlikte bireyin fiziksel, bilişsel, kişilik ve sosyal gelişim alanı ile ilgili gelişim özelliklerini farklı şekillerde etkilemekte ve bireylerin farklı davranmalarına, düşünmelerine ve başarılı olmalarına neden olmaktadır. Bireylerin gelişimsel farklılıkları dört temel gelişim alanına göre ele alınabilir: Fiziksel gelişim alanına ilişkin bireysel farklar, bilişsel gelişim alanına ilişkin bireysel farklar, kişilik gelişim alanına ilişkin bireysel farklar, sosyal gelişim alanına ilişkin bireysel farklar. Eğitim süreçlerinin benzerlikler temel alınarak düzenlendiği düşünülürse, karmaşık bir yapı sunan bireysel farklılıkların eğitimin en önemli ve zorlu alanlarından biri olarak ele almak yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla bireysel farklılıklarla ilgili sorumlulukları olan öğretmenlere önemli görevler düşmektedir.

FİZİKSEL GELİŞİM ALANINA İLİŞKİN BİREYSEL FARKLAR

Fiziksel gelişim özellikleri bedensel ve devinışsel gelişim olarak temelde iki boyutta gözlenmektedir. Fiziksel gelişim temelindeki bireysel farklılıklar öncelikle görünüm (uzunluk, ağırlık vb.) ve beraberinde beden işlevleri (cinsiyet özellikleri, üreme vb.) ve performans özellikleri (hızlı koşma vb.) bağlamında ele alınabilmektedir. Cinsiyet Kadınla erkek davranışlarının, ilgi ve tutumlarının farklı olduğu bilinmektedir. Pek çok toplumsal yapı ve ahlaki değer de bu farklılıkları yansıtmaktadır. Bu durum tüm toplumlar için geçerli evrensel bir olgudur. Çocuk iki yaşından itibaren kız ya da erkek olduğunun ayırdayına varmaya başlamakta ve üç yaş civarında, insanların cinsel yönden erkek ve kadın olarak sınıflandırıldıklarını fark etmektedir. Cinsiyet rolü ise bireyin kendisini erkek ya da kadın olarak tanımlandıktan sonra kendi cinsiyetine uygun olduğunu düşündüğü biçimde davranması anlamına gelmektedir. Toplumda ideal erkek ve kadın davranışları ve duyguları tanımlanmıştır ve birey doğduğu andan itibaren “ideal erkek” ve “ideal kadına” yaklaşmak üzere yetiştirilir.

BİLİŞSEL GELİŞİM ALANINA İLİŞKİN BİREYSEL FARKLAR

Bilişim gelişim temelindeki bireysel farklılıklar, bir yanıyla bilişsel kapasite diğer yanıyla bilişsel performans bağlamında ele alınabilecek özelliklerden ortaya çıkmaktadır. Örneğin; bilişsel gelişim özelliklerinin en belirgin değişkeni olan zekâ, hem zekâ düzeyi hem de zekâ türleri açısından ele alınabilmektedir. Zekâ Zekânın tanımı psikologların uzun zamandır uğraştıkları; ancak henüz uzlaşamadıkları bir konudur. Bazı uzmanlar zekâyı, problem çözme yeteneği bazıları, deneyim kazanma ve öğrenme kapasitesi olarak tanımlar. Bazıları ise zekânın yaratıcılık ve kişiler arası beceriler gibi özellikleri içerdiğini savunur. Spearman’ın zekânın tek boyuttan oluştuğu düşüncesine zekâ ile ilgili öncü çalışmalardan biridir. Tek boyutlu zekâyı savunan psikologların çıkış noktası zekâ testlerinden elde edilen sonuçlarla çeşitli özellikler arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalardır. Zekâ testleri üzerinde yapılan çeşitli araştırmalar, bireylerin çeşitli zihinsel yeterlilikleri (bilgi, kavrama, kelime bilgisi, aritmetik, vb.) ile zekâ testlerinden aldıkları puanlar arasında yüksek korelasyon olduğunu göstermiştir. Guilford’un Küp Kuramı Guilford, 1960’lı yıllarda zekânın zihinsel işlemler (düşünme süreçleri), içerik (düşündüğümüz şeyler) ve ürün (düşünmemiz sonucunda ortaya çıkan şey) olmak üzere üç temel kategorisinin olduğunu ileri sürmüştür. Guilford’un bu kuramı çok kapsamlı ve karmaşık olduğu için diğer psikologlar tarafından çok destek görmemiştir. Ancak çok boyutlu zekâ anlayışı ile ilgili araştırmalar yapılmasına öncülük etmiştir. Gardner’ın Çoklu Zekâ Kuramı Gardner, toplumca tanınan kişileri inceleyerek sekiz farklı zekâ türü tanımlamıştır: Sözel-dilsel, mantıksal-matematiksel, görsel-uzamsal, müziksel-ritmik, bedensel-kinestetik, özedönük (içsel), sosyal ve doğacı zekâ. Gardner, varoluşçu zekâ olarak dokuzuncu bir zekâ alanı düşünmüş ancak henüz kuramına eklememiştir. Zekâ alanlarının kesin sayısı öğretmenler için çok da önemli bir etken değildir. Önemli olan bir alanda iyi ya da kötü performansın hiçbir şekilde diğer alanda benzer performansı garanti etmediği fikridir. Okullar tüm öğrencilerin akıllı olmasını istiyorlarsa, farklı etkinlikler düzenlemeli ve bireysel olarak öğrencilerin geçmiştekine göre daha iyi performanslarını ödüllendirmeliler. Duygusal Zekâ Duygusal zekânın ve duygusal okuryazarlığın geliştirilmesi öğrenme kalitesine katkı sağlar. Duygusal zekâ, özbilinç, duyguları idare edebilme, kendini harekete geçirebilme, başkalarının duygularını anlayabilme ve ilişkileri yürütebilme yeteneklerini kapsamaktadır.

KİŞİLİK GELİŞİMİ ALANINA İLİŞKİN BİREYSEL FARKLAR

Kişilik gelişimi temelindeki bireysel farklılıklar psikolojik ve duygusal nitelikli olarak değerlendirilse de içeriğine bakıldığında bilişsel boyuttan çok da ayrıştırılamayacağı söylenebilir. Örneğin; içedönük

ya da dışadönük olma, güdülenme, denetim odağı, problem çözme vb. tüm konular psikolojik ve duyuşsal nitelikli ve kişilik özelliğı bağlamında ele alınsa da her birinin içindeki bilişsel işleyişler de dikkat çekicidir. Kişilik gelişimi temelindeki tün bireysel farklılıklar kişilik özellikleri boyutunda ele alınabilecek özelliklerdir. Kişilik Özellikleri Günümüzde kişilik özellikleriyle ilgili önemli çalışmalarından biri de Jung'u temel alan Eysenck tarafından yapılmıştır. Eysenck, kişiliğı içedönüklük ve dışadönüklük olmak üzere iki temel faktör üzerinden açıklamaktadır. İçedönük kişilik yapısı sergileyenler, tuhaf ve içine kapanık insanlar değil, yalnızca kendi öznel ilgi alanlarına odaklanan insanlardır. Bir kişilik tipinin diğer kişilik tipine üstünlüğü yoktur, yalnızca farklılıklar söz konusudur. Farklı kişilik yapısına sahip öğrencilerin örgün eğitim kurumlarında aynı öğrenme öğretme etkinliklerine katıldıkları düşünöldüğünde, eğitimcilere, özellikle de öğrencilerle her gün birebir iletişime giren ve onların akademik olduğı kadar kişilik gelişimlerini de olumlu ya da olumsuz etkileme potansiyeline sahip öğretmenlere önemli görevler düşmektedir. Denetim Odağı Araştırmalar, dışsal denetimli olmanın insanlar için bir "engel" oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Bu yargı, araştırmacıları denetim odağının belirleyicilerine, başka bir deyişle içsel ya da dışsal denetimli oluşa yol açan ön koşulların araştırılmasına yönlendirmiştir. Öz Saygı Öz saygı, kişinin kendisine karşı beslediğı olumlu duyguları ifade eder. Bazı kişilerin öz saygısı yüksekken, bazı kişilerin düşük düzeydedir. Bu durum da kişinin davranışlarını, başkalarıyla olan ilişkilerini etkilemekte, derslere karşı tutumlarında da önemli rol oynamaktadır.

SOSYAL GELİŞİM ALANINA İLİŞKİN BİREYSEL FARKLAR

Okul başarısı ile sosyoekonomik düzey arasında yüksek düzeyde bir ilişki vardır. Düşük sosyoekonomik düzeyli öğrencilerin neden başarısız olduklarına yönelik yapılan araştırmalar, bu gruba giren öğrencilerin eski kıyafetleri, bakımsız görünüşleri, konuşma hataları gibi nedenlerle öğretmenler tarafından olumsuz algılandıklarını ve öğretmenlerin bu öğrenciler hakkında düşük başarı beklentisi geliştirdiklerini göstermiştir. Düşük sosyoekonomik düzeyli öğrencilerin başarısız olmalarının diğer bir nedeni de yaşadıkları çevredir. Bu gruba giren aileler genellikle kırsal bölgelerde ya da kentlerin varoş bölgelerinde yaşamaktadırlar. Devletin bu bölgelere iyi eğitim olanakları sunması oldukça zordur. Genellikle bu bölgelere yeni mezun öğretmenler atanmakta bazı okullarda ise öğretmen bulmakta güçlük çekilmektedir. Bu durum, eğitimde fırsat eşitliğı sağlanamamasına ve buralardaki öğrencilerin başarısız olmasına neden olmaktadır. Kültür Kültür, çocuğun nefes aldığı ortamın kültürel düzeyini ifade etmektedir. Bazı kaynaklar sosyoekonomik düzey yerine bu etmene yakın bir anlamda sosyokültürel düzeyden söz etmektedirler. Özetle, öğrencinin içinde bulunduğı kültürel atmosfer başarısı üzerinde oldukça etkilidir. Kültürün en önemli öğelerinden biri de dildir. Çocuk Bakım Uygulamaları Ailenin çocuk yetiştirme tutum ve davranışları çocukların davranış özelliklerini de farklılaştırmaktadır. Çocuk uygunsuz bir davranışta bulunduğunda bu davranışa nasıl karşılık verildiğı çocuğun kişiliğini etkilemektedir. Bu tür durumlarda dövülen ve küfredilen çocuklar huzursuz ve hırçın olmaktadır. Buna karşılık, böyle durumlarda olumlu yaklaşım gören çocuklar daha sakin ve huzurlu ilişki kurabilmektedirler. Doğum Sırası Araştırmalar, doğum sırasının kişiler üzerinde etkili olduğunu gösteren bulgular ortaya koymaktadır. Örneğin; ilk çocukların sonrakilere göre biraz daha yetişkin yönelimli, kendilerini kontrol eden, uyma eğiliminde olan, endişeli, başarısızlıktan korkan, çalışkan ve edilgen oldukları görölmektedir. Tek çocuklar, daha bencil, kendini düşünen yalnız ve toplumdan uzak oldukları şeklinde bir önyargı bulunmasına rağmen, daha güvenli, uyumlu ve başarılı oldukları şeklinde araştırmalar bulunmaktadır. Sonraki çocuklar konusunda ilk veya tek çocuklar kadar belirgin şeyler söylemek zordur. Çünkü sonraki çocukların durumu evde az veya çok çocuk olmasına göre değişmektedir. Asıl üzerinde durulan çocuklar ise son çocuklardır. Onlar ailenin göz bebekleridir. Başarı yönelimleri yüksektir, iyimser ve güvenlidirler. Ailenin Özel Durumu Bu grupta, boşanmış ailelerin çocukları, başıboş bırakılan, suiistimal ve ihmâl edilen ve çalışan çocuklar yer almaktadır. Bu durumlar, çocuk üzerinde olumsuz sonuçlara yol açma ihtimalleri çoğı zaman yüksek olan durumlardır.

AİLE VE ÇOCUK GELİŞİMİ

Gelişim; bedensel, sosyal, duygusal ve zihinsel olmak üzere genel olarak dört alanda ele alınan bir süreçtir. Aile, bireyin ve toplumun fonksiyonlarında en temel öge ve gelişime etki eden önemli bir kurumdur. Aile, bireyin yaşamında çok önemli bir yer tutan beslenme, bakım, sevgi ihtiyacı, duygusal gelişim, psikolojik gelişim, eğitim, kültürel değerleri kazanma, sağlıklı zekâ gelişimini sürdürme gibi temel ihtiyaçların karşıladığı bir yer ve önemli bir çevredir. Aile üyeleri arasındaki ilişkiler ve aile ortamı, psikososyal yönden gelişen birinin en çok etkileşime uğradığı yerdir. Bu ilişkiler, bireyin kendine güvenmesini, kendine ve diğer bireylere sevgi duymasını, kimlik kazanmasını, kişilik gelişimini, sosyal beceriler geliştirmesini ve topluma intibak sürecini olanaklı hâle getirir. Ailenin ilk görevi çocuğun bakımını sağlamak ve onu korumaktır. Günün koşullarına uygun makul bir bakım çocuğun ilk gereksinimidir. Ebeveynler ile çocuk arasındaki ilişkinin sağlıklı olabilmesi öncelikle anne babanın kendi aralarındaki ilişkinin sağlıklı olmasına bağlıdır. Ailede anne babanın birbirleri ile iletişimi çocuğu, çocuğun anne ile iletişimi babayı, çocuğun babası ile olan iletişimi de anneyi etkileyecektir. Aile, çocuğun ilk ve temel sosyal davranışları öğrendiği kurumdur. Ailenin ait olduğu kültürün özellikleri, anne babanın eğitim durumu, ailenin sosyoekonomik durumu, aile üyelerinin çocuğa verdiği değer, çocukla ilgilenme düzeyleri, ailedeki çocuk sayısı, eğitime verdiği önem gibi birçok etmen çocuğun davranışların ve dolayısıyla tüm hayatını etkiler.

AİLENİN GEREKSİNİMLERİ

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi bağlamında bireyin gereksinimlerinden hareketle ailenin ve toplumun gereksinimlerini ele alacak olursak elbette birinci ihtiyacın fizyolojik ihtiyaçlar olması gerektiğini söyleyebiliriz. Aile, fizyolojik (yeme, içme, barınma vb.) ihtiyaçların karşılandığı önemli bir kurumdur. Fizyolojik ihtiyaçları ise güvenlik ihtiyacı takip etmektedir. Bireyin kendini güvende hissedebileceği ortam yine aile ortamıdır. Güvenlik ihtiyacını takip eden diğer ihtiyaçlar; ait olma, saygınlık ve kendini gerçekleştirme aşamalarının gerçekleşebilmesinde yine aile ortamı önemli bir yere sahiptir. Ailenin gerek maddi ve gerekse manevi olmak üzere mutlu, güvenli, dayanışma ve sorumluluk duygularının hâkim olduğu geniş bir yelpazede birçok ihtiyacı olabilir. Baldık (2005) bu ihtiyaçları şu şekilde değerlendirmiştir:

- Değerli olma duygusu
- Güven ortamı
- Yakınlık ve dayanışma
- Sorumluluk duygusu
- Zorlularla mücadele ederek onların üstesinden gelme
- Mutluluk ve kendini gerçekleştirme ortamı
- Sağlıklı manevi yaşamın temellerini oluşturma ortamı

EBEVEYN TUTUMLARI VE ÇOCUK GELİŞİMİNE ETKİSİ

Çocuğun gelişiminde ve her yönüyle sağlıklı bir birey olabilmesinde, sadece fizyolojik gereksinimler değil, duygusal gereksinimler ve yetişme biçimi de çok önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda çocukların hayatlarında hiç kuşkusuz en önemli rolü anne babalar oynamaktadır. Çocuklar doğdukları andan itibaren ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için anne ve babalarına ihtiyaç duymaktadır. Çocuklar psikolojik açıdan anne ve babalarının tutumlarından oldukça etkilenmektedirler. Çünkü ebeveynler çocuklarına karşı davranım şekilleri pozitif veya negatif olarak çocuklarının bilişsel dünyasında karşılık bulmaktadır. Ebeveynlerin çocuklarını yetiştirirken uygulamış oldukları yetiştirme tarzı bir bakıma çocuk yetiştirmede belirledikleri tutumlardır. Bu tutumların şekli ve yönü, çocuğun kişilik özelliklerini ve birçok bireysel özelliklerini doğrudan etkilemektedir. Disiplin kavramı çocuk yetiştirme açısından ele alındığında, çocuklara karşı bir ceza sistemi biçimi olmaktan çok çocukları birçok açıdan eğiten ve yaşama dair düşünce, duygu, öğrenme ve hayatı biçimlendiren ve sistemleştiren bir çeşit öğrenme şeklidir. Ebeveyn tutumları birçok kaynakta farklı şekillerde ele alınmakla birlikte yaygın olan tutumlar olarak Yavuzer (1998: 28) tarafından genel olarak şöyle sıralanmıştır:

- Baskıcı ve otoriter tutum
- Gevşek tutum
- Dengesiz ve kararsız tutum
- Koruyucu tutum
- İlgisiz ve kayıtsız tutum

• Demokratik tutum (Güven Verici, Destekleyici ve Hoşgörülü Tutum) Baskıcı ve Otoriter Tutum
Çocuğun duygu düşüncelerinin önemsenmediği aile tutumudur.

Bu tutumla yetiştirilen çocuklar düşük benlik algısına sahip, yanlış bir şey yapmaktan ürken, kendi duygularını ve düşüncelerini belli edemeyen bireyler olurlar. Gevşek Tutum Bu tutuma sahip aileler çocuklarına karşı oldukça sevecen bir yaklaşım sergilerler. Aşırı hoşgörü ile çocuklarına yaklaşan bu aileler çocuklarının davranışlarına sınırlama getirmezler. Gevşek aile tutumu ile yetişen çocuklar, toplum içerisinde yani sosyal hayatta da istedikleri gibi davranabilip, istedikleri gibi davranış sergileyeceklerine inanırlar. Ayrıca her istediklerin rahatça yapabileceklerine dair düşünceye sahiptirler. Dengesiz ve Kararsız Tutum Bu tutuma sahip ailede yetişen çocuk nerede nasıl davranması gerektiğini kestiremez. Bazen geliştirdiği herhangi bir davranış yüzünden cezalandırılabilir, fakat niçin cezalandırıldığını bilmez. İyi bir şey yaptığını zannettiği, hatta ödüllendirileceğini bile düşündüğü zamanlarda hiç beklemediği tepkilerle karşılaşabilir. Koruyucu Tutum Koruyucu aile tutumu, toplumda sık rastlanan anne baba tutumlarından biridir. Bu tutum, ebeveynlerin çocuğu aşırı koruma altına alması ve gereğinden fazla ihtimam göstermesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Her ebeveynin çocuğunu koruyucu ve kollayıcı tutum içinde olması gayet normaldir. Fakat bu tutumun aşırı şekilde sergilenmesi sağlıklı sonuçlar doğurmaz. Anne babanın aşırı koruyucu yaklaşımı bebeklikten başlar ve aşırı fedakâr bir tutum sergilerler. Anne baba çocuğa sürekli neyi nasıl yapacağını anlatır. Aşırı korumacı tutumla yetiştirilen çocuk kabiliyetlerinin farkına varamaz. Kendini gerçekleştirmesine ilgi ve kabiliyetleri doğrultusunda seçimler yapmasına olanak tanınmaz. Bir süre sonra çocuk düşük özgüvenli, sorumluluk alamayan bir birey olarak toplumda yerini alır. İlgisiz ve Kayıtsız Tutum İlgisiz ve kayıtsız tutum, ebeveynlerin çocukların ilgi, istek ve gereksinimlerini ihmal ettiği veya önemsemediği aile tutumudur. Anne babanın çocuğa ilgi göstermediği ve onunla ilgili sorumluluklarını yerine getirmediği aile tutumudur. İlgi görmeden büyüyen çocuk dışlanmışlık duygusu yaşar, bu tutuma sahip ailelerde yetişen bireylerin benlik algısı düşük olur. Bu tutumla yetiştirilen çocukların saldırganlığa yatkın oldukları, arkadaş ilişkilerinde problem yaşadıkları ve akademik başarı düzeylerinin ise alt seviyede olduğu yapılan birçok araştırmada dile getirilmiştir. Demokratik Tutum (Güven Verici, Destekleyici ve Hoşgörülü Tutum) Demokratik tutuma sahip ebeveynler, çocuğu bir birey olarak algılayarak, onun kendine özgü kişilik ve davranış örüntülerinin olduğunu bilirler. Çocuğuna koşulsuz sevgi duyar. Çocuğunun fikirlerini dinler ve onlara saygı gösterir. Bu tutuma sahip ebeveynler, çocuğun yaşının gerektirdiği sorumlulukları yerine getirmesi için gerekli ortamı sağlarlar. Demokratik aile tutumu ile yetişen çocuklar otokontrollü, sağlıklı ve tutarlı bir kişilik oluştururlar. Demokratik anne baba tutumu çocukların bilişsel, ruhsal duygusal anlamda gelişimlerine pozitif katkıda bulunur.

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLAR

Her çocuk fiziksel, biyolojik ve psikolojik özellikleri bakımından kendine özgü niteliklere sahiptir. Bu nitelikler her çocuğu ayrıcalıklı ve farklı kılmaktadır. Bununla birlikte sahip olunan kimi nitelikler bireyleri gerek yaşam sürecinde gerekse de eğitim gibi süreçlerde dezavantajlı ya da avantajlı konuma getirebilmektedir. Farklılığın kaynağı bir engel durumu olduğunda dezavantaja dönüşmekte ve destek eğitim uygulamalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Farklılık zekâ ve yetenek olarak anormalin üzerinde bir düzeye işaret ettiğinde ise gerekli destek uygulamalar sunulduğunda avantaja dönüşebilmektedir. Bazı çocuklar ise sahip oldukları olumsuz özellikleri nedeniyle yaşamın her alanında önemli düzeyde risk altında olabilmektedirler ve bu çocuklar içinde ek koruma tedbirleri gibi uygulamalara ihtiyaç duyulmaktadır. Süreğen hastalıklar, ruh sağlığı bozuklukları, suça itilmiş olma, sokakta çalıştırılma gibi özellikler bu grupta yer almaktadır ve kısa ve uzun vadede çocuklar için istenmeyen sonuçları ortaya çıkarabilmektedir. Yukarıda verilen özellikler özel gereksinimli olarak tanımlanan çocukları kapsayan özelliklerdir ve bu özellikler çoğunlukla kalıtsal veya hormonal faktörlerin etkisi ile ortaya çıkmakta ve çevrenin etkisi ile de şekillenmektedir. Risk altında bulunan çocuklarda da kalıtsal etmenler rol oynayabilmektedir ancak önemli oranda çevresel etmenler rol oynamaktadır denilebilir. Özel gereksinimli çocuklar özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklar ve risk altında olanlar-korunmaya muhtaç çocuklar olmak üzere iki grupta ele alınmaktadır.

ÖZEL EĞİTİM İHTİYACI OLAN ÇOCUKLAR

Çeşitli nedenlerden dolayı bireysel ve gelişim özellikleri ile eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından belirgin düzeyde farklılık gösteren ve bu nedenle destek eğitim uygulamalarına ihtiyaç duyan birey olarak tanımlanmaktadır. Bireysel ve gelişim özellikleri denildiğinde herhangi bir engel durumu veya öğrenme güçlüğü-üstün zekâ gibi nitelikler düşünülmektedir. Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklar, Milli Eğitim Bakanlığının Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği ile belirlenmekte ve sınıflandırılmaktadır. Bu anlamda yönetmeliğe göre zihinsel yetersizliği olanlar, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olanlar, dil ve konuşma güçlüğü olanlar, görme yetersizliği olanlar, ortopedik yetersizliği olanlar, otistik olanlar, özel öğrenme güçlüğü olanlar, serebral palsili olanlar, birden fazla yetersizliği olanlar ve üstün yetenekli olanlar özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklar kategorisinde değerlendirilmektedir Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuklar Standart zekâ testlerinden ortalamanın altında bir zekâ puanına sahip olan çocuklar zihinsel yetersizliği olan çocuklar olarak sınıflandırılmaktadırlar. Zihinsel yetersizliği olan çocuklar eğitim ve öğretim bakımından destek eğitime en fazla ihtiyaç duyan gruplardan birini oluşturmaktadırlar. Zihinsel yetersizliği bulunan çocukların sahip olduğu bu engel durumu onların diğer gelişim alanlarında ve performans süreçlerinde akranlarına göre önemli farklılık göstermelerine sebep olmaktadır. Bu anlamda, fiziksel gelişimleri ve psiko-motor becerileri de akranlarının gerisinde kalabilir. Zekâ düşüklüğüne bağlı olarak daha güç öğrenirler ve daha kolay unutulurlar. Dikkat süreleri de kısıtlı olduğu için daha fazla tekrara ihtiyaç duyarlar. Soyut düşünme süreçlerinde önemli düzeyde sınırlılık gösterirler. Sosyal ilişkileri problemlidir ve yaşlıları yerine kendilerinden yaşça küçük olanlar ile iletişim kurma eğilimi gösterirler. Görme Yetersizliği Olan Çocuklar Görme yetersizliği kategorisinde farklı sınıflamalar yer almaktadır ve esasen görme duyusunun tamamen ya da kısmen kaybedilmesi durumuna bağlı olarak ortaya çıkan bir özel gereksinim vardır ve bu gereksinimin yarattığı dezavantaj bu çocukları özel eğitime ihtiyaç duyar hale getirmektedir. Görme yetersizliği açısından özel gereksinimli olan çocuklar; görme engelli birey, az gören birey, eğitsel anlamda görme engelli birey şeklinde sınıflandırılmaktadır. İşitme Yetersizliği Olan Birey Doğuştan veya sonradan olmak üzere işitme yetisini tamamen ya da kısmen kaybetmiş olması nedeniyle dili kullanmada ve iletişimi sağlamada güçlük yaşadığı için destek eğitim uygulamalarına ihtiyaç duyan çocukları tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. İşitme engelinin düzeyine bağlı olarak ortaya çıkan yaşantı sınırlılığı bu çocuklarda zekâ gelişimini sınırlandırabilir. Normalde zekâ geriliği bulunmasa bile uygun tedavi imkânları ve cihazlar ile işitme sağlanmadığında zekâ gelişimi bu durumdan olumsuz etkilenebilir. Sadece bilişsel gelişimleri değil bu çocuklar konuşamadıkları ve iletişimsel süreçleri tam olarak algılayıp tepki veremedikleri için sosyal gelişimde de dezavantajlı bir konuma sahiptirler. Ortopedik Engeli Bulunan Çocuklar Doğuştan veya sonradan olmak üzere iskelet, kas ve eklemlerdeki hastalık, bozukluk ve yetersizlikler veya organ eksikliği bulunmasından dolayı ortaya çıkan engel grubudur. Kalıtsal nedenlere dayalı olarak ortaya çıkabildiği gibi sonradan kimi hastalıklar veya kazalar vb. yaşantılar

sonucunda ortaya çıkabilmektedir. Ortopedik engel veya yetersizlik bireyde psiko-motor gelişimi doğrudan etkilemekte ve sınırlandırmaktadır. Engel durumundan kaynaklanan nedenlerle sosyal yaşama yeterince adapte olamadıkları için sosyal özgüvenleri düşük ve kendilerini değerlendirme biçimleri olumsuzdur. Zekâ ve dil becerileri açısından bakıldığında çoğunlukla normal akranları ile aralarında bir fark bulunmamaktadır. Öğrenme Güçlüğü Olan Çocuklar Özgül öğrenme güçlüğü (ÖÖG) bireysel olarak uygulanan standart testlerde, kişinin kronolojik yaşı, ölçülen zekâ düzeyi ve aldığı eğitim göz önünde bulundurulduğunda; okuma, matematik ve yazılı anlatımın, beklenenin önemli ölçüde altında olmasıdır. Özel öğrenme güçlüğü genel itibariyle kalıtsal faktörlerin ve doğum öncesi faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan bir problem durumudur. Okuma alanında güçlük (disleksi), yazma alanında güçlük (disgrafi) ve matematik alanında güçlük (diskalkuli) olmak üzere üç ana türü bulunmaktadır. Öğrenme güçlüğü olan çocuklar, zihinsel yetenekleri normal sınırlar içinde yer alan, ancak öğrenme güçlüğü gösteren çocuklardır. Öğrenme güçlüğü olan çocukları, zihinsel engeli olan ve davranış bozukluğu olan çocuklardan ayırmak gerekir. Öğrenme güçlüğü gösteren çocukların ortak özellikleri arasında, çalışma becerilerini kullanma yeteneğinde yetersizlikler, algısal bozukluklar, genel eşgüdüm problemleri, devinimsel problemler; yaşlarına göre devinimsel becerilerin kullanmasını gerektiren bedensel etkinliklerde yetersizliklerin oluşu, dikkat bozukluğu ve aşırı hareketlilik, düşünme ve bellek problemleri ve sosyal uyum problemleri gösterilebilir. Üstün Yetenekli Çocuklar Üstün yetenekli çocuklar özellikle kalıtsal faktörlerin etkisiyle yaşlarına oranla daha ileri düzeyde bir zekâ düzeyine veya belli bir alanda özel bir yeteneğe sahip olan çocuklardır. Özellikle zekâ açısından üstün olan çocuklar doğumdan itibaren göstermiş oldukları gelişim süreçleri ile akranlarından ayrılmaktadırlar. Bu çocukların gözlemlene ve mantık yürütme becerileri oldukça gelişmiştir. Sosyal liderlik özellikleri genelde baskındır ve grup içerisinde herhangi bir faaliyetin planlanması, yönetilmesi ve faaliyet organizasyonu gibi işlerde, belirgin olarak öne çıkarlar. Üstün yetenekli çocuklar, hem sınıf içinde farklı bir müdahaleye ihtiyaç duymaktadırlar hem de normal okul eğitimine ek eğitim uygulamasına ihtiyaç duymaktadırlar.

RİSK ALTINDAKİ ÇOCUKLAR

Risk altındaki çocuklar kavramı genel olarak istismara maruz kalmış çocuklar, sokak çocukları, suçla itilmiş çocuklar, sokakta çalışan çocuklar, korunmaya muhtaç çocuklar, ruhsal problemi olan çocuklar ve uyum ve davranış problemi olan çocuklar ve buna benzer nitelikler gösteren çok geniş bir yelpazedeki çocukları kapsamaktadır. Risk altındaki çocuklar genel olarak; ruhsal bozukluğu olanlar, uyum ve davranış sorunları olanlar ve risk altındakiler- korunmaya muhtaç olanlar şeklinde üç kategoriye ayrılmaktadır. Ruhsal Bozukluklar Ruhsal bozukluklar, DEHB, otizm, depresyon, kaygı bozuklukları, şizofreni, tik bozukluğu, öğrenme güçlükleri ve dil ve konuşma bozuklukları vb. kapsamaktadır. Söz konusu bozuklukların önemli bir kısmı kalıtsal nedenlerle ilişkili olmasına karşın çevresel faktörlerin etkisi ile de ortaya çıkabilmektedirler. Uyum ve davranış Bozukluğu Gösteren Çocuklar Risk altında yer alan çocuklar açısından ikinci grubu oluşturan uyum ve davranış bozukluğu gösteren çocuklar, ağırlıklı olarak sosyal çevre ve yaşantıların etkisiyle ortaya çıkan bir takım davranış problemleri göstermekte ve bu problemlere bağlı olarak ciddi uyum sorunları yaşamaktadırlar. Bu kategoride bulunan çocuklarda yaygın bir şekilde davranım bozukluğu ve karşıt olma-karşıt gelme bozukluğu gözlemlenmektedir. Buna ek olarak şiddet eğilimi, zorbalık, çalma davranışı, yalan söyleme, madde kullanımı, alt ıslatma problemleri, parmak emme ve tırnak yeme davranışı da yaygın şekilde gözlenen uyum problemleri arasındadır. Risk Altında-Korunmaya Muhtaç Olanlar Bu kategoride yer alan çocuklar sahip oldukları kimi özellikler veya sahip olmadıkları kimi özellikler nedeniyle yaşlıtlarına göre önemli oranda risk altında olan ve bu özellikleri nedeniyle de korunmaya muhtaç durumda olan çocuklardır. Bu çocuklar arasında; sokakta yaşayan çocuklar, çalıştırılan çocuklar, suçla itilen çocuklar, şiddete ve istismara maruz kalmış çocuklar ve ebeveyn yokluğu veya yoksunluğu yaşayan çocuklar gösterilebilir.

ÇOCUK VE ERGENLERDE RUHSAL BOZUKLUKLAR RUH SAĞLIĞI

Ruh sağlığı, bireyin içinde bulunduğu tam bir iyilik hâli olarak tanımlanmaktadır. Ve ruh sağlığı bireyin bütün yaşam süreçleri üzerinde belirleyici bir role sahiptir. Çocuk ruh sağlığı yetişkinler için yapılan tanımları önemli oranda kapsamakla birlikte çocuklara özgü bazı faktörler de bulunmaktadır. Hatta yetişkinlere özgü bazı kriterler çocuklar için ölçüt kabul edilmeyebilir. Bu farklılıktan kaynaklanan sebepler ve çocuğun kendini ifade etme sürecinde yaşanan güçlükler ruhsal rahatsızlıkların belirlenmesini ve diğer rahatsızlıklardan ayırt edilmesini zorlaştırabilmektedir. Ruh sağlığının değerlendirilmesinde temel beş kriter göz önünde bulundurulmaktadır. Bunlar; yaşa uygunluk, kültürel faktörler, cinsiyet rolleri, sapan davranışın yoğunluğu ve sapan davranışın sürekliliğidir. Yaş noktasında özellikte yetişkinlere özgü birçok ölçüt çocuklar için normal kabul edilebilmektedir. Cinsiyet rollerinde anormal olduğu düşünülen için toplumun cinsiyet rollerine yüklediği anlam önemli bir ölçüt ve belirleyici olarak kabul edilmektedir. Kültür herhangi bir davranışın normal dışı olarak değerlendirilmesinde önemli bir belirleyicidir. Sapma gösteren davranışın görülme sıklığı (günde, haftada veya ayda) normal dışılık açısından önemli bir kriterdir. Süreklilik ise sapma gösteren davranışın ne zaman başladığı ve ne kadar süre boyunca devam ettiğine işaret etmektedir. Dolayısıyla sapma gösterdiği düşünülen herhangi bir davranış için bu beş temel ölçüt referans alınmaktadır denilebilir. Ruh sağlığı yerinde olan bireyin temel özelliklerine bakıldığında Kendini ve çevreyi gerçekçi bir biçimde algıladığı, kendine saygısı ve güveni bulunduğu, başkalarına güvene, saygıya ve sevgiye dayalı ilişkiler kurabildiği, içinde bulunduğu topluma ilişkin görev ve sorumluluklar üstlenbildiği, gelecek planları olduğu, değişken durumlara ayak uydurabildiği ve zorunlu uğraşların dışında yapmaktan keyif aldığı faaliyetlerinin olduğu söylenebilir.

ÇOCUK VE ERGENLERDE RUH SAĞLIĞI PROBLEMLERİ

Davranım Bozukluğu Genel olarak bireyin toplumsal kurallara ve değerlere uymakta zorlanmasına ilişkin durumları ve başkalarının haklarını yok saymaya yönelik davranışları içermektedir. Ciddi düzeyli yıkıcı davranış örüntülerine sahip olan davranım bozukluğu genel anlamda uygunsuz ebeveyn tutumları (tutarsız, otoriter, baskıcı vb.) istismar edilme, şiddete maruz kalma, anti-sosyal davranışların yaygın olduğu bir sosyal çevre ile etkileşim, uygunsuz modellemeler, aile de suça ve şiddete yatkınlık vb. faktörlerin etkisiyle ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Davranım bozukluğu gösteren çocuklarda, insanlara ve hayvanlara karşı yıkıcı davranış eğilimleri, eşyaları veya etrafı kırıp dökmeye yönelik davranışlar, dolandırıcılık ya da hırsızlık ve otorite figürleri tarafından konulmuş olan kuralları çiğnemeye yönelik davranış örüntülerinin baskın olduğu söylenebilir. Karşıt Olma-Karşıt Gelme Bozukluğu (KGB) Genel olarak 8 yaş altında başlayan ve oldukça yaygın bir şekilde gözlemlenen yıkıcı davranışlardan biridir. Özellikle Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite bozukluğu olan çocuklarda ve şiddet içerikli disiplin yöntemlerine başvuru ebeveyn tutumlarında sıklıkla karşılaşılan bir problem alanıdır. KGB gösteren çocukların genel özellikleri olarak; çabuk sinirlenme, kindar bir yapıda olma, otorite figürleri ile sıkça inatlaşma ve tartışma, alınganlık gösterme, başkalarını sürekli olarak suçlayıcı davranışlar sergileme vb. davranışların ön plana çıktığı söylenebilir. Çocukluk Depresyonu Düşünülenin aksine etkileri ve sonuçları en az yetişkinler kadar ağır olan çocukluk depresyonunda çocuğun yaşam kalitesi önemli oranda düşmektedir. Belirtiler açısından yetişkinlere benzeyen ve ayrışan yanları bulunmaktadır. Benzeşen yanlar olarak; depresif-çökkün ruh hali, zevk alamama, bitkinlik hali, konsantrasyon sorunu ve olası kendine zarar verme düşünceleri gösterilebilir. Farklılaşan yanları ise yetişkinlere kıyasla daha fazla suçluluk duyguları taşımaları ve yetişkinlere göre daha az kilo ve uygu problemleri ile karşılaşmalarıdır. Çocukluk depresyonu okul öncesi dönemde % 1 düzeyinde ve okul çağı çocuklarında % 3 düzeyinde bir yaygınlığa sahiptir. Çocukluk depresyonunda tedavi süreçleri yetişkinlere nazaran daha hızlı ve olumlu bir seyir izleyebilmektedir. Kaygı Bozuklukları (Anksiyete) Hemen her çocukta gelişimin doğal bir sonucu olarak kaygı problemleri gözlenebilmektedir. Yaşın ilerlemesi ve gerçeği değerlendirme yetisinin gelişmesine bağlı olarak çocukların yersiz kaygılarında azalmalar meydana gelmektedir. Çocukluk dönemi kaygı sorunları yetişkin yaşama transfer edilebilmekte ve ileri yaşlarda ortaya çıkan kaygısal bozukluklara kaynaklık edebilmektedir. Çocuklarda yaygın olarak görülen kaygı bozuklukları arasında ayrılık anksiyetesi ve sosyal anksiyete önemli yer tutar. Ayrılık anksiyetesinde çocuk güven duyduğu kişiler olan ebeveynlerinden ayrılmaya şiddetli tepkiler gösterirken sosyal anksiyetede sosyal etkileşime geçmekten ve tanımadığı insanlarla iletişim kurmaktan yoğun endişe duyma durumu söz

konusudur. Kaygı bozukluklarının tedavisinde psiko-sosyal müdahaleler önemli bir yer tutmaktadır. Obsesif-Kompulsif Bozukluk (OKB) Takıntı hastalığı olarak da bilinen OKB zihinden uzaklaştırılmakta güçlük çekilen düşünceler (obsesyon) ve tekrarlamadan durulamayan (yineleyici) ve kendisini yapmak zorunda hissettiği çeşitli davranışlar (kompulsiyon) ile belirli bir psikolojik rahatsızlıktır. OKB, çocuk ve ergenlerde de % 3 civarında bir yaygınlığa sahiptir ve erkeklerde kızlara göre daha fazla bir yaygınlığa sahiptir. OKB, birçok nedenden dolayı ortaya çıkabilmektedir. Başta yetiştirme biçimleri (mükemmeliyetçi tutumlar) ve ebeveynlerin psikolojik problemleri olmak üzere, travmalar vb. sosyal faktörler ve genetik faktörler gibi çok çeşitli süreçlerin OKB için bir etmen olabileceği düşünülmektedir. OKB'nin en yaygın gözlenen türlerine bakıldığında; bulaşma obsesyonları ve temizlik kompulsiyonları, kuşku obsesyonları ve kontrol kompulsiyonları, cinsel ve dini obsesyonlar, simetri ve düzen obsesyon ve kompulsiyonları, sayma kompulsiyonları, biriktirme kompulsiyonları vb. gösterilebilir.

Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) Çocuklarda yaygın görülen ruh sağlığı problemlerinin başında gelmektedir. DEHB, 2 yaş civarında kendini belli eden ve ergenlik döneminin ortalarına kadar çocuğun yaşamını ciddi bir şekilde sekteye uğratabilen bir rahatsızlıktır. DEHB, Sürekli hareket halinde olan, parmaklarını vuran, ayaklarını sallayan, nedensiz yere başkalarını dürtten, sırası gelmeden konuşan, yerinde duramayan, uzun süre bir aktiviteye odaklanamayan veya dikkatini veremeyen çocukları tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. DEHB'li çocuklar genel itibarıyla saldırganca davranışlar sergilemekte ve diğerlerini alanına izinsiz girebilmekte ve kontrolsüz davranışlarda bulunabilmektedir. Bu durum DEHB'li çocukların sosyal yaşamlarını problemlili ve çatışmalı bir hale getirebilmektedir. Zayıf sosyal beceriler ve saldırgan davranışlar DEHB'li çocukların bu anlamda ön plana çıkan özellikleridir. DEHB'in üç farklı türü bulunmaktadır. Bunlar; ağırlıklı olarak dikkatsiz tip, ağırlıklı olarak hiperaktif tip ve birleşik tipdir. DEHB çocukların hem sosyal hem de akademik yaşantıları üzerinde belirgin bir bozucu etkiye sahiptir. Özellikle okul yaşamları dikkat dağınıklıkları veya aşırı hareketlilikleri nedeniyle problemlidir. Tedavi süreçlerinde DEHB'in düzeyine bağlı olarak ilaç tedavisi ve psikoterapiler birlikte uygulanabilmektedir. Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) Yakın zamana kadar dört farklı türü (otistik bozukluk, asperger sendromu, çocukluğun dezintegratif bozukluğu ve başka türlü adlandırılmayan yaygın gelişimsel bozukluk) olduğu kabul edilen otizmin tek bir tanı altında birleştirilmesine verilmiş olan isimdir. OSB'de toplumsal iletişim ve etkileşimde gözlenen yetersizlikler ve kısıtlı-yineleyici davranışlar olmak üzere iki ana başlıkta belirtiler söz konusudur. OSB gösteren çocuklar için özel eğitim ve rehabilitasyon uygulamalarının çok erken yaşlardan itibaren uygulanması ve okul yıllarında bütünleştirme uygulamalarının gerçekleştirilmesi hayati öneme sahiptir.